

Darai Lajos (Kápolnásnyék):

Sokkal korábbi ellenkező irányú népmozgás

Lehetséges, hogy csak annyi az összefüggés egy újabban újságcikkekben¹⁴⁷ felkapott téma és egy korábbi közlemény¹⁴⁸ között, hogy mindkettő Fülöp-szigeteki népről szól. A korábbi közlemény Kovács János és filippínó felsége, Perie Alkorán „A visayan Fülöp-szigeteki nyelv magyar eredetű?” címmel kis könyvecskék¹⁴⁹ az ismertetője, de a lényegét – a szöveget – bemutatja. A könyvecske tartalmát Kovács János előadta 1987. május 26-án Zürichben, a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második Magyar Őstörténeti Találkozóján. Ottani előadás-vázlata szerint a Fülöp-szigetek legnagyobb – központi – szigetén legjobban elterjedt nyelv a viszajan.¹⁵⁰ Ennek pedig két nyelvjárásában – szebuano és hiligajnon (ilonggo) – találtak a magyarhoz valamiképp hasonló szavakat: A „Fülöpszigeti nyelv: magyar nyelv” címmel saját kiadásukban megjelent könyvecskében „az a szerény felvetés található, hogy e nyelv némiképpen összefügghet a magyarral. Az előadó ajánlja feltevése további vizsgálatát. Tételei erősen összecsengenek a 'Tamana' tézisével.”¹⁵¹ Előadásának szövege ugyan a kötetben nem szerepel, de hogy előadását 18,10 órától 18,40-ig megtartotta, azt a ZMTE Emlékkönyvben az előadó és W. Vityi Zoltán elnök aláírása megerősíti.¹⁵²

Kovács János a németországi Hückelhovenben élt, aki Fülöp-szigeti angolszakos tanárnő feleségével levelezés útján ismerkedett meg, – és séta közben fedezték fel a magyar nyelv és a felesége anyanyelve közti hasonlóságot. A szerzők kis könyvük fülszövegében a következőket írják: „A magyar és a Fülöp-szigetek visayan nyelve hasonlóságának felfedezése a véletlennek

¹⁴⁷ Például Patrick Imhasly: Vergessene Welt: In dieser Sprache wird das Gedächtnis zum Himmel. [NZZ am Sonntag](https://magazin.nzz.ch/nzz-am-sonntag/wissen/eskayan-die-letzte-sprache-der-welt-ld.1697169?reduced=true&mktcval=E-mail&mktcid=sms) 12.08.2022, 16:15. <https://magazin.nzz.ch/nzz-am-sonntag/wissen/eskayan-die-letzte-sprache-der-welt-ld.1697169?reduced=true&mktcval=E-mail&mktcid=sms>. The Astonishing Origins of a Rebel Language in the Philippines. (Egy lázadó nyelv elképesztő eredete a Fülöp-szigeteken. *Max Planck Institute of Geoanthropology* April 07, 2022.

https://www.shh-mpg-de.translate.goog/2152072/the-astonishing-origins-of-a-rebel-language-in-the-philippines?x_tr_sl=en&x_tr_tl=hu&x_tr_hl=hu&x_tr_pto=sc

¹⁴⁸ Perie Alkorán, Kovács János: A visayan Fülöp-szigeteki nyelv magyar eredetű? *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 33. évf. 10. sz. (2018.)

https://epa.oszk.hu/01400/01445/00053/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2018_11_021-033.pdf.

¹⁴⁹ Perie Alkorán, Kovács János: *Fülöpszigeti nyelv: magyar nyelv*. Hückelshoven, 1983.

¹⁵⁰ „33,8% viszajan, 27,7% tagalog (filippínó), 9,8% ilocano, 6,8% bicolano, 5,1% moro, 3,1% kapampangan, 1,7% igorot, 1,4% pangasinense, 1,2% kínai, 1,1% zamboangueño, 6,8% más. A második legnagyobb sziget délen a Mindanao, és érdekes, hogy harmadik a több szigetből álló, az ország középső területét alkotó Viszajan- vagy Viszajasz-szigetek. (https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%BCI%C3%B6p-szigetek#Nyelvi_megoszl%C3%A1s.)

¹⁵¹ A II. (Zürichi) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. Ung. Histor. Verein Zürich, Zürich, 1993. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* II. évf. 1. sz. pp. 11, 17. <https://mek.oszk.hu/06400/06487/06487.pdf>. A Vámost-Tóth Bátor által felfedezett Tamana- jelenségre: <https://www.ancient-origins.net/opinion-guest-authors/was-tamana-universal-civilization-mankind-great-flood-006816> és https://forum.index.hu/Article/showArticle?na_start=0&na_step=30&t=9125753&na_order= és

<http://www.magyarvagyon.hu/kultura/hungarikum/magyar-kincsek/tudas-a-magyar-nyelvben/7584-Ismetlodo-nevek-szerte-a-vilagban-A-Tamana-jelenseg-felfedezese.html>., és a kritika: https://humbug.blog.hu/2014/05/23/9_kamu_erdekesseg_a_magyar_nyelvrol.

¹⁵² ZMTE Emlékkönyv 2. (1986-1987). *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 31. évf. 7. sz. (2016.) 23. oldal. https://epa.oszk.hu/01400/01445/00021/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonyv_02_1986_1987.pdf.

köszönhető. Magyar ember létemre Nyugat-Németországban élek, és onnan ismerkedtem meg levelezés útján feleségemmel, Perie Alkoránnal, Távol-Keletről, a Fülöp-szigetokről. Már három hetes házasság voltunk, amikor begyalogoltunk a közeli német városba. Megnyújtottam a lépéseimet, mire feleségem rám szólt: 'Baktass!' Erre a szóra felfigyeltem és megkérdeztem feleségemet, hogy hogyan mondta? 'Baktass!' – válaszolta. Megkérdeztem tőle, hogy ez mit jelent az ő nyelvén és nagy meglepetésemre ugyanazt jelenti, mint a magyarban: baktatást. Ez volt az első közös szavunk. Utána már tudatosan kerestük azokat a szavakat feleségem Fülöp-szigeteki nyelvéből, melyek jelentése azonos vagy hasonló a magyarral. Így egy egész sor szót fedeztünk fel. Erre a nemvárt eredményre némi tanakodás után mindketten elhatároztuk, hogy ez még olyan ismeretlen dolog a nyelvészeti kutatásokban, hogy érdemes volna vele rendszeresen foglalkozni. Hozattunk egy Fülöp-szigeteki visayan–angol szótárt és abból rendszeresen kiválogattuk a magyarral azonos vagy hozzá hasonló jelentésű visayan szavakat.¹⁵³ Legutóbb pedig arra határoztuk el magunkat, hogy ezt a felfedezésünket könyv formájában ismertessük meg a magyarsággal, a Fülöp-szigetekkel és a nagyvilággal. Hadd tudja meg mindenki, hogy nekünk, magyaroknak a Fülöp-szigeteken is vannak nyelvrokonaink. Ugyanis nem lehet pusztán véletlen, hogy körülbelül 300 szavunk azonos vagy hasonló jelentésű a Fülöp-szigeteki visayan nyelvvel és annak Cebuano tájszólása van a legközelebb a magyar nyelvhez. Mivel nem vagyunk feleségemmel szakmabeli nyelvészek, ezúton kérjük a magyar nyelv tudósokat, hogy fordítsanak nagyobb figyelmet erre a visayan nyelvre és szakmai alaposítással mélyedjenek el annak a magyarral való egyeztetésébe, összehasonlításába. Östörténtünk kitisztázása éppen körünkben kapott nagy lendületet és ennek szerves része a nyelvészeti összehasonlítás is. A visayan nyelv alapján östörténészeink egy olyan jelentős új adathoz jutnak, amelyet felhasználhatnak az elmúlt évezredek kódében rejlő származásunk és a Fülöp-szigetek lakóival való esetleges rokonságunk kiderítésére. Ezzel pedig úgy a magyarságnak, mint az emberiség kultúrtörténetének lehetne hasznos szolgálatot tenni.”¹⁵⁴

Kijelentik, hogy bár egyikünk se nyelvész, mégis úgy érzi, hogy e műkedvelő kutatással is nagy szolgálatot tehenek a magyar nyelvrokonosságot kutatóknak, östörténelmünknek és az általános emberi kultúrának. Hangoztatják, hogy nem kívánnak „vitába bocsátkozni semmi eddig felfedezett nyelvi rokonsággal, sem valami újdonságot felfedezve, ezt ráerőszakolni dogmaként a nyelv kutatásra. Mi csak leközelítjük a visayan és a magyar nyelv azonos vagy hasonló értelmű szavait és mindenki saját belátása szerint vonhatja le a következtetéseket”. És reményüket fejezik ki, hogy könyvükkel „talán egy újabb homályos pontot sikerül kitisztázni, magyar népünk származásából. Talán népünk ősi eredete a Távol-Keletre, a Fülöp-szigetek felé mutat? Ki tudja? Nem mi vagyunk illetékesek ennek tudományos megállapítására és bizonyítására, hanem a szaktudósok.”¹⁵⁵

Mégis azonban a Fülszöveg végén ezt olvashatjuk: „Mindennek alátámasztására vettük jelen könyvünkbe azokat a már felderített régészeti adatokat és tudományos felfedezéseket, amelyek már világszerte ismeretesek az östörténészek előtt, és amelyek főként a rejtelmes körülmények között eltűnt földrésszel, a MU-val vannak kapcsolatban.”¹⁵⁶ A könyvhöz csatolt szórólapon olvasható: „A FIN-UGOR elméletet adták nekünk a múltban, ahol közben inkább a

¹⁵³ Amiből következik, hogy a viszajan (visayan) szavakat angol ábécé avagy átírás szerint kapták, igaz a feleség ismerhette a eredeti kiejtést.

¹⁵⁴ Alkorán, Kovács 1983. Fülszöveg.

¹⁵⁵ Alkorán, Kovács 1983. pp. 6-7.

¹⁵⁶ Alkorán, Kovács 1983. Fülszöveg.

távolságot választották, mint a rokonságot. Könyvem tanulmányozásával arra is rájönnek, hogy a Fülöp-szigetiek nemcsak hogy nyelvrokonok, hanem még több is lehetnek.” Aztán Kovács János másoknak ajánlja ugyan „feltevése további vizsgálatát”, de nem hagyja ennyiben, hanem egy hírhedten elterjedt elméletet segítségül hívva, maga is megpróbál magyarázatot adni. Mégpedig arra, miként történhetett, hogy „ez a nyelv a magyarral némiként összefügghet”. És ezért beletesz a rövid könyvecskéjébe részleteket Csicsáky Jenő: *A magyar nemzetcsalád útja távol nyugatról távol keletig* (Hungarian Publishing Co. Ltd, Sidney, 1961.) című könyvéből.¹⁵⁷ 12 oldalnyi idézetet, mondván, hogy ezek az „oldalak rávilágítanak a Fülöp-szigetek korábbi őstörténetére”.¹⁵⁸

Bizonyára ezért került be aztán ez a könyvecske az „őstörténeti csodabogarak” közé (megtalán a Tamana említése miatt).¹⁵⁹ Ahol a leminősítés mellett egyébként nincs válasz a nyelvi hasonlóságra, s a megbélyegzést ez a „magyarázat” okozhatta. Amit én is bíraltam korábban, a könyvecske ismertetésekor, jelezve, hogy a könyvecskében ismertetett Mu-elméletet azóta a tudomány megcáfolta, ezért nem is kell vele bővebben foglalkozunk. Mert azóta a tudomány egyrészt kizárta az olyan hirtelen és civilizációt megsemmisítő katasztrófa lehetőségét, mint amire a Mu-földrész elsüllyedéséről szóló elméletet, alapozták, másrészt elég sokat tudunk már a még sokkal korábbi ember északról-délre terjedéséről. Azaz a nyelvi kapcsolat akár még sokkal régebbi is lehet, mint Kovács és Alkorán feltételezi. Amit alátámaszt híradásuk is, hogy „Mindanado északi részét ‘Maranaosnak’ vagy ‘Maranaunak’ nevezék. Az itteni lakosok azt mondják eredetükről, hogy ‘ők a tengerből jöttek’ és ezt a mondát apáról fiúra adják tovább. A ‘Visayant’ úgy értelmezi a nép, mint ‘víz alján’, vagy... ‘az Anyaföld leszállt a víz alá’.”¹⁶⁰ Ami az utolsó jégkorszak felmelegedésének tengervízszint emelkedése tengerparti élményére utal.

Alkorán és Kovács könyvecskéje a szórólapon 13 000 évvel ezelőtre teszi a különválás idejét. Amivel persze ők nem a jégkorszak végi olvadás tengerszint emelkedésére utalnak, hanem a Csicsáky-féle eseményre, amidőn Mu, a virágzó magas műveltséggel bíró óriási földrész „Kr. e. 11.542. év május havának 13. napján az ottani éjjelen vulkanikus lángörvénytől elárasztva az Óceán mélyére süllyedt... E földrésznek s így a Nap birodalmának uralkodó népe a magyák volt. Ennek az elsüllyedt földrésznek pedig a vízfeletti maradványai a későbbi keletű korallszigetek kivételével a Csendes Óceán elszórt szigetei. (Tehát a Fülöp-szigetek is. – K. J.) Életben maradt lakóinak egyenes leszármazottai pedig e szigetek őslakói.”¹⁶¹

Kovács Jánosnak tehát megtetszett ez a magyarázat a Fülöp-szigetek vonatkozásában, de bizonyára azért is, mert Csicsáky a mui „magyákat” végsősoron a magyarokkal is azonosította, mivel „földünkön minden műveltség és művelődés terjesztői a magyák voltak”.¹⁶² Így a mezo-

¹⁵⁷ Aki James Churchward két könyvére hivatkozik: *The Lost Continent of Mu, the Motherland of Men* (1926) és *The Children of Mu* (1931).

¹⁵⁸ Alkorán, Kovács 1983. p. 20.

¹⁵⁹ Sándor Klára: *Nyelvrokonság és hunhagyomány. Rénszarvas vagy csodaszarvas? Nyelvtörténet és művelődéstörténet*. Typotex, Budapest, 2011. <https://core.ac.uk/download/pdf/42932922.pdf>. p. 50. Az 1983-as könyvecske lehetett a bírálat alapja, hiszen az 1993-as előadás szövege nem jelent meg.

¹⁶⁰ Alkorán, Kovács 1983. p. 20.

¹⁶¹ Alkorán, Kovács 1983. pp. 21-22.

¹⁶² Alkorán, Kovács 1983. p. 29.

potámiai, egyiptom, amerikai, de az ógörög is, akiket magya származású szittya királyuk, Prométheusz kapcsol szerinte a magyarok, a mai magyákhöz.¹⁶³ Kovács János szerint „ezek az idézetek kihangsúlyozzák magyarságunk származását Mu-ból, hozzák azt összefüggésbe a Húsvét szigetekkel, mint az elsüllyedt Mu földrész megmaradt délkeleti sarkával. Jelen könyvünk viszont a visayan–magyar szóhasznító jegyzékkel azt igazolja, hogy magyar népünk nyelvileg a visayannal van rokonságban. Tehát nemcsak Mu délkeleti sarkában, hanem a Fülöp szigetek középső szigetein is található nyomok a magyarság eredetét segítő fölfedezéshez. Ezt a nyelvrokonságot kívánjuk igazolni a következő oldalakon közölt visayan szavakkal és azok magyar jelentésével. Tíz, húsz szónak a hasonlósága lehet a véletlen műve, de többszáz már nem lehet véletlen. Itt már erős összefüggést kell föltételeznünk.”¹⁶⁴ És ez az erős összefüggés tehát nyelvileg igaz lehet, még ha a Mu-elmélet magyarázata a dologra hamis is. Ezért érdemes lehet foglalkoznunk a visajan–magyar szavakkal, jegyzéke könyvünk 33–50. oldalán.¹⁶⁵

Előzetesen helyesen írják: „Ebben a kérdésben szem előtt kell tartanunk, hogy a mai magyarság és a Fülöp-szigetek visayan nyelven beszélő népessége sok ezer éve van távol egymástól. E sokezer év alatt minden élő és használt nyelv óriási változásokon megy át. Ugyanez történt meg úgy a magyar, mint a visayan nyelvvel, amely nagy változás meg is mutatkozik a szavak betűszerinti kiejtésénél is, vagy értelemszerűségükénél. Ez alatt azt értjük, hogyha egy visayan szó betű szerint nem is egyezik a magyarral, nem hasonlít hozzá, de közeli értelme van a magyaréval, mint pl. nahibilin – mérleg (billen).¹⁶⁶ Az ilyen értelmi hasonlóságot a magyar szó után zárójelbe tettem. Szöveggyűjteményünkben a visayan nyelvnek azt a két tájszólását vettük alapul, amelyek a legközelebb állnak a magyarhoz: a Hiligaynon és a Cebuano tájszólást. Szótárunk ABC sorrendben összeállítva, így három szóból áll egyazon szó összehasonlítására. Ahol a két tájszólás közül csak az egyik van feltüntetve, a hiányzó másik kötőjelek közti x-szel jelölve. Így az olvasó tudja, hogy az illető magyar szónak a rokon szava vagy csak a Hiligaynon, vagy csak a Cebuano tájszólásból van kivéve.”¹⁶⁷ A szórólapon még az is szerepel, hogy „dacára a 13.000 éves¹⁶⁸ különélésnek, még ma is vannak olyan magas műveltségről tanúskodó

¹⁶³ Alkorán, Kovács 1983. pp. 29-30.

¹⁶⁴ Alkorán, Kovács 1983. p. 32.

¹⁶⁵ Alkorán, Kovács 2018.

¹⁶⁶ Varga Csaba hasonló, távoli időkben a magyartól eszakadt nyelvi változások jellegzetes sajátosságait taglalja több művében. (Varga Csaba: *A kőkor élő nyelve*. Frig Kiadó, 2003. Varga Csaba: *A magyar szókincs titka*. Frig Kiadó, 2005. pp. 60-68. Varga Csaba: *Ógörög: régies csángó nyelv*. Frig Kiadó, 2006. Varga Csaba: *Az angol szókincs magyar szemmel*. Frig Kiadó, 2007. pp. 85-100. Varga Csaba: Szlovák, a kismagyar nyelv, avagy: a szlovák nyelv a magyar nyelv egyik sajátos változata. <https://maghon.weebly.com/uploads/2/0/0/3/20035969/varga-csaba-szlovak-a-kismagyar-nyelv.pdf> és <https://www.scribd.com/document/120513364/VARGA-CSABA-SZLOVAK-A-KISMAGYAR-NYELV>.

¹⁶⁷ Alkorán, Kovács 1983. pp. 33-34.

¹⁶⁸ Mindezért a jelen folyóirat előző, Deák István alkotta tanulmánya végén közölt térkép nyilainak iránya is megfordulhat. (Deák István: Dunától az Indusig. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 33. évf. 10. sz. 2018. p. 18. https://epa.oszk.hu/01400/01445/00053/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2018_11_004-020.pdf.) Aki ezt a megjegyzésemet máig nem tartja figyelembe veendőnek. Lásd Deák István: A magyar őstörténet tér- és időbeli viszonyai. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 38. évf. 1. szám, 2023. https://epa.oszk.hu/01400/01445/00066/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2023_1_0550-0715.pdf. Illetve ennek javított változata Deák István: A magyarság őstörténete. Utótanulmány Torma Zsófia korszakalkotó felfedezésének rendszerbe helyezéséhez. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 38. évf. 2. szám, 2023. https://epa.oszk.hu/01400/01445/00067/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2023_2_131-313.pdf. V. ö. Deák István:

szavak, mint 'pagpasaylo'. Ez 'megbocsájtó' a mai nyelvünkben. Bizonyosságot is tesz arról, hogy már akkor is ruhában jártak, vagy a ruhát ismerték, ahogyan e szó: 'tabas' azt dokumentálja, ami 'szabást' jelent. Ismerték a bűnt is, ami 'bunal' a mai nyelvünkben. Érdekes még, hogy az előesküvő, eljegyzésben az eljegyzettet 'pangasawonon' azaz 'menyasszonynak' hívják.”

A Zárószóban ezt olvashatjuk: „El kell ismerjem, hogy sok szónak nincs a mai magyar szóhoz valami nagy hasonlósága a visayan szavak közül, de újra nem szabad elfelejtenünk, hogy az időbeli távolság a magyar és a visayan között több ezer esztendő tesz ki, ami alaposan – sokszor már felismerhetetlenül is – megváltoztatja az egyes szavak leírását, kiejtését, avagy értelmét. Ezt a fontos dolgot szem előtt tartva is, a fenti szógyűjtemény alapján bizonyosra vehető, hogy magyar nyelvünknek határozott azonossága, hasonlósága van a visayan nyelvvel. Az már a jövő feladata lesz a nyelvtudósok számára, hogy az itt közölt tájékoztatás és szógyűjtemény alapján a további kutató és összehasonlító munkát folytassák. Ha csak annyi visayan szó rokonságát mutatják majd ki a magyarral, mint a finn-ugor szótárból ki vannak már mutatva (tudomásom szerint nem több mint kb. kétszáz szó), akkor is – úgy érzem – a feleségem és a saját törekvésem, mint műkedvelő nyelvészkedőké, nem volt teljesen hiábavaló. Kérem a magyar nyelvészeket, hogy figyelmüket fokozatosan ebbe az irányba fordítsák egész magyarságunk javára.”¹⁶⁹

A két szerző pontosan 495 szót, illetve kifejezést gyűjtött össze, ahol nemcsak az első látásra nyilvánvaló hasonlóság érdekes számunkra, hanem az ősi nyelvállapot is, és annak hanghasználata, a változások, különbségek természete. Ugyanakkor Perie Alkorán és Kovács János felhívása a nyelvészekhez talán éppen azért nem volt eddig eredményes, azaz nem tudunk további kutatásról e témában, mert ők ketten – avagy csak Kovács János – mégsem elégedtek meg tényfeltárással, a nyelvi hasonlóság bemutatásával, hanem magyarázattal is szolgáltak rá. Ami elriasztott mindenkit, különösen hogy erre gúnyos felhívás is történt.¹⁷⁰

Ezt a felhívást tehát most, a Neue Zürcher Zeitung szenzációt keltő cikke és a Max Planck Intézet Geoantropológiai Részlege¹⁷¹ után, kicsit utánajárva azok tartalmának, talán meg lehet ismételni. Azaz több októl is érdemes lenne a helyszínen utánanézni ennek a kapcsolatnak. A svájci újságcikk írója, vagy a német intézet által hivatkozott ausztrál kutató nem ismerheti a magyar–filippínó házaspár nyelvi tapasztalatát, 1983-as könyvecskéjük tartalmát, azaz hogy magyar nyelvi összefüggéseket találtak az ottani visayan nyelv két tájszólásában. Aminek esetleg az újabban most bemutatott nyelv és írás valamilyen leszármazottja is lehet, azaz nem feltétlen kell a semmiből jönnök tekinteni ezt, ahogy az újságcikk teszi, illetve annak helyszíni ausztrál kutatója, mint majd látjuk. Ugyanakkor, amit a cikk nem említ, azt is ki kellene deríteni, hogy sokkal mélyebb és távolibb lehet az időben a kapcsolat e nyelv eredetét, illetve annak odavivőit illetően. Ezért e célból tehát jó lenne, ha egy magyar kutató helyszínen tisztába tenné, amennyire lehet, ezt az egész kérdéskört.

Van a több tízezer éves, ősnyelvinek mondott befolyás lehetőségén túl még egy lehetőség, mégpedig a spanyol nyelv valamilyen hatása a filippínó–magyar nyelvi kapcsolatra, hiszen a latin esetében is tudunk magyar kapcsolatról, talán az etruszkon keresztül. A szokásosan ős-

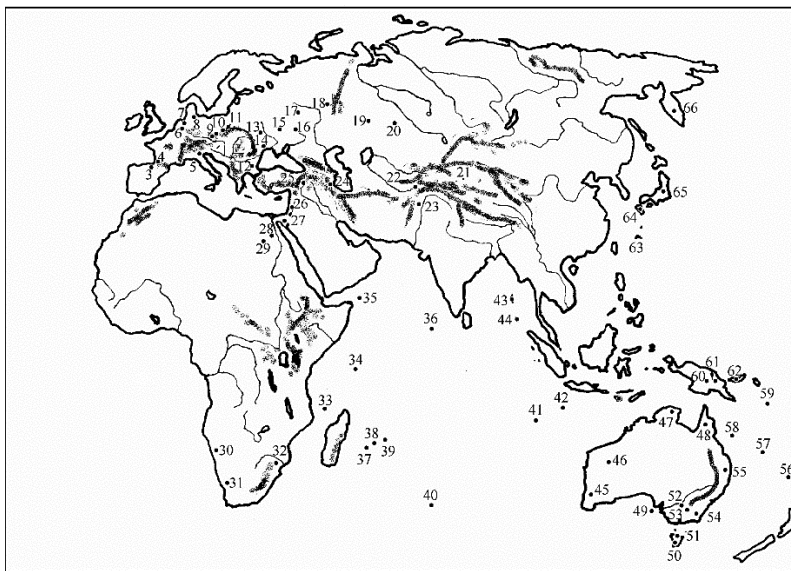
Üveghegy. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 28. évf. 1. szám, 2013. p. 17. 5. ábra. https://epa.oszk.hu/01400/01445/00008/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2013_1_004-011.pdf.)

¹⁶⁹ Alkorán, Kovács 1983. p. 52.

¹⁷⁰ Sándor 2011. p. 50.

¹⁷¹ Imhasz 2022. Max Planck Institut 2022.

nyelvinek mondott hatás viszont tehát nem a Mu-elméletéhez kötött, hanem éppen fordított irányú, s a neandervölgyi korszak emberének az egész Földön történt elterjedéséhez kapcsol. ¹⁷² Amit jól alátámaszt az 1. ábra tartalma. Ezen Clive Gamble a würm leghidegebb időszakának a telepeit a würm fölmelegedése utáni észak-afrikai telepekkel együtt szemlélteti. Feltűnő, hogy a modern ember nem található meg az emberiség forrásánál, Közép-Afrikában. Nem találjuk meg az ábrán Perigord, Chatelperon és a Bükk emberét sem, holott ezek a legkorábbi aurignaci műveltség telepei voltak. De az látszik, hogy a modern ember hihetetlen sűrűségben fordul elő Európában, és éppen azokon a területeken, ahol a neandervölgyi ember élt. Viszont mindenütt másutt hihetetlenül ritka – kivéve a dél-ázsiai szigetvilágot, ide értve Ausztráliát is.

1. ábra. A modern ember eurázsiai és óceániai első elterjedése. ¹⁷³ 3: Tito Bustillo Altamira, 4: Pech merle lascaux, 5: Cobricon, 6: Pincevernt, 7: Stellmoore, 8: Salzgitter lebenstedt, 9: Drachen, 10: Dolni Veštonice, 11: Spadzista, 12: Bach Kiro, 13: Molodova, 14: Mezhirich, 15: Khotylevo, 16: Kostenki, 17: Sungir, 18: Kapova, 19: Kara Born, 20: Golobaya Kokorevo Malta, 21: Shenya, 22: Teshik Tash, 23: Thar, 24: Houmain, 25: Shanidar, 26: Jilat, Uwaynid, Wadi Hammeh, 27: Boker, Tahtit, Farah II, 28: Wadi kubbaniya, 29: Wadi Arid, 30: Apolli II, Erongo, 31: Elandsfontain, 32: Drakensberg, 33: Comoros, 34: Seychelles, 35: Socotra, 36: Maldives, 37: Reunion, 38: Mauritius, 39: Rodriques, 40: Amsterdam, 41: Cocos, 42: Christmas-sziget, 43: Andaman, 44: Nicobar, 45: Swan River, 46: Puritjarra, 47: Malakunanja, 48: Laura, 49: Kangaroo-sziget, 50: Kutikina, Juds, Nunamira, Ballawinne, Warreen, 51: Cave Bay Cave, 52: Willandra lakes, 53: Murray, 54: Clogs, 55: Kenniff, 56: Norfolk-tavak, 57: Keppels, 58: Percy, 59: Solomon-szigetek, 60: Kosipe, 61: Huon, 62 New Ireland Mateikupkum, 63: Ryukyu Okinawa, 64: Sozudai, 65: Kanto Plain, 66: Uski-tó.

A modern ember műveltségéhez köthető szerszámiparok, az ú.n. penge iparok (aurignaci, gravetti, chatelperoni, stb) már a würm első lehűlése végén, de mindenképp a második lehűlést megelőző interstadiálisban Európa-szerte elterjedtek. Ugyanakkor Afrikában modern emberi

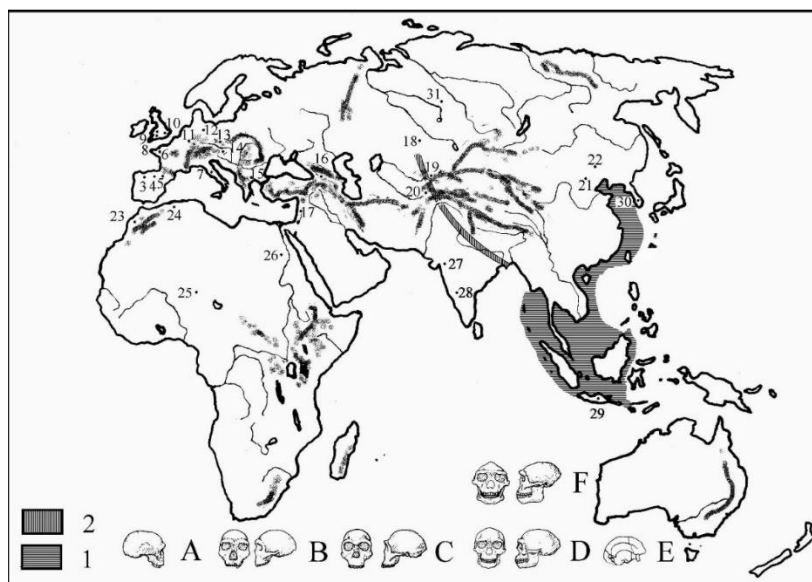
¹⁷² V. ö. Cser Ferenc, Darai Lajos: Kárpát-medence, vagy Szkítia? Fríg Kiadó, 2008.

¹⁷³ Gamble (1995), pp. 183 és 227 alapján.

iparok még az észak-afrikai telepeken is csak a würm második erős lehűlésekor, illetve az azt követő felmelegedéskor jelentek meg. Közép- és Dél-Afrikában ekkor még mindig az acheuli jellegű iparok (késői levallois) a jellemzők.¹⁷⁴

Teshik Tash barlang (Üzbegisztán, 1500 m magasan) 22. számú lelete kőszáli kecske szarvakkal dekorált neandervölgyi gyerek sírja. Neandervölgyi csontozat és a moustieri szerzőszámok ellenére Gamble modern embernek tekinti,¹⁷⁵ mert azt, hogy vadásszon, azt csak a modern emberről tartja elképzelhetőnek, a neandervölgyiről nem. Am több más helyen talált együttélési nyomokból és a hideg és meleg éghajlathoz alkalmazkodott testalkatból egyébként az tudható, hogy a modern ember sokkal korábbi, mint korábban gondolták.

Az ember az indiai kontinenst átszelve gyalogosan lejutott Malajziába, ahol tartósan meg is telepedett. Genetikusok innen indulva vélik Kína betelepítését, majd onnan a Csendes-óceán nyugati medencéjében lévő szigeteket – de ezt bőven a würm fölmelegedését követő időszakra időzítve.¹⁷⁶ Innen települhetett át az ember Ausztráliába is, ahol a modern ember viszonylag hamar megjelent. Soha nem élt előember Ausztráliában, csupán a modern ember jelent ott meg. Sem a déli szigetvilág tetemes része, sem Ausztrália nem volt szárazföldi híddal összekötve Ázsiával, jóllehet, a würm hideg szakaszaiban az indonéz szigetek nagy része Ázsiához tartozott, ahogy ezt a 2. és 3. ábra szemlélteti (1-gyel jelzett területek).

2. ábra. Archaikus ember fejtípusok és elterjedésük Afrikában és Eurázsiaiban.¹⁷⁷ Koponyák származási helye: A: Steinheim – archaikus *Homo sapiens*, B: Petralona – archaikus *Homo sapiens*, C: Afrikai *Homo erectus*, D: Zhoukoudian – *Homo erectus*, E: Narmada koponya – *Homo erectus*, F: Indonéz *Homo erectus*. 1: szárazulat, 2: Movius vonal. Lelőhelyek: 3: Atapuarca, 4: Torra, 5: Terra Amata, 6: Boxgrove La Cotte, 7: Isernia, 8: Swans-comb,

¹⁷⁴ Frederick E. Zeuner: *Dating the Past. An Introduction to Geochronology*. Methuen, London, 1950. pp. 284-290.

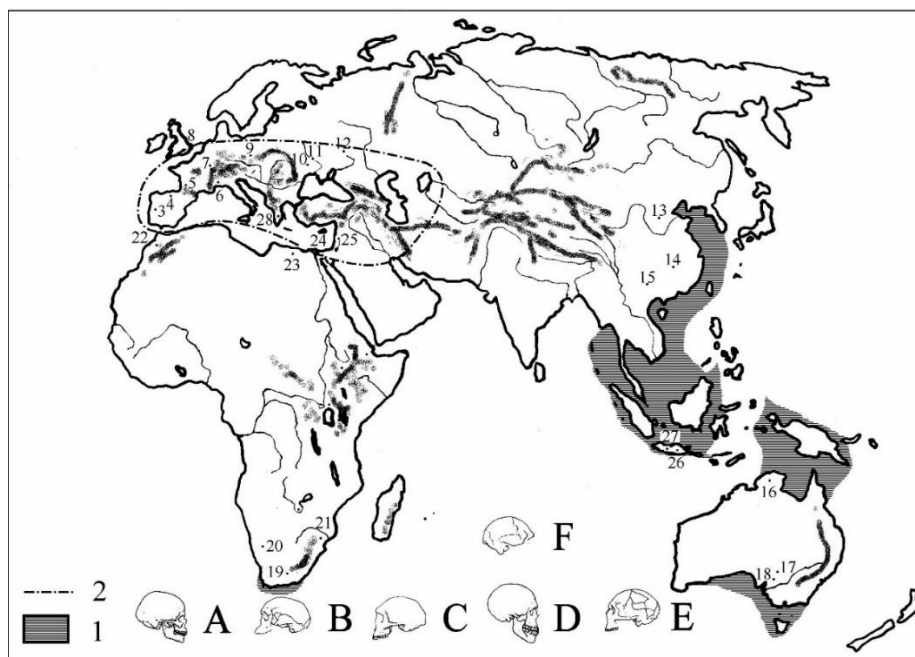
¹⁷⁵ Clive Gamble: *Time Walkers*, Penguin Books, London, 1995. pp. 193-197.

¹⁷⁶ Stephen Oppenheimer: *Eden is the East; The Drowned Continent of Southeast Asia*. Phoenix, London, 1999. pp. 65, 126-129.

¹⁷⁷ Gamble (1995), p. 126 alapján.

9: Pontnewydd, 10: Hoxne, 11: Steinheim, 12: Bitzibgsleeb, 13: Stranska Skala, 14: Vértesszőlős, 15: Petralona, 16: Dmanisi, 17: Ubeidiya, 18: Kuldara Karatau, 19: Riwat, 20: Siwaliks, 21: Lantian, 22: Zhoukou-dian, 23: Sidi Abderahman, 24: Temifine, 25: Yayo, 26: Bir Tartawi, 27: Narmada, 28: Hungsi, 29: Solo River Trinil Nangdong, 30: Sok-cjang-Ni, 31: Tuva.

Az az ember mégis áthajózott a legalább 90 km-es nyílt vízen és 60 évezrede él már Ausztráliában, és 40 évezrede Új-Írországbán, Pápua Új-Guineától néhány száz kilométerre keletre. Az Indonéziához tartozó nagy szigetek és Pápua Új-Guinea között sohasem volt szárazföldi híd, tehát át kellett hajózni, hogy az ember oda juthasson. Ez is modern emberi teljesítmény! Ugyanez érvényes Ausztráliára, ami viszont a würm időszak nagy részében Pápua Új-Guineával össze volt kötve szárazföldi híddal. Az az Ausztráliába érkezett ember minden szempontból a modern embernek felel meg, hiszen azonnal művészetet is teremtett.¹⁷⁸ Az először Ausztrália északi területeire érkező, majd a kontinens közepe felé terjeszkedő ember chinoid típusú volt (hidegövi, vékony csontozatú, lapított orrú). Aki aztán ezt az embert a würm utolsó lehülési szakaszában felváltotta, meleg égövi, vastag csontozatú, a jávai ember típusával harmonizáló ember volt (különlegesen nagy fogai még a *Homo erectus*-ét is meghaladták, koponyacsontja 1 cm-nél vastagabb volt).¹⁷⁹

3. ábra. Az úttörő ember elterjedése Afrikában és Euráziában¹⁸⁰ Koponyák lelőhelye: A: Kostienki, B: Djebel Irhod, C: Kabwe (Broken Hill), D: Qafzeh 9, E: Amud, F: Ngandong.

¹⁷⁸ Josephine Flood: *Rock art of the Dreamtime: images of ancient Australia*. Angus & Robertson, Sydney, 1997. pp. 9-11.

¹⁷⁹ Josephine Flood: *Archeology of the Dreamtime. The Story of Prehistoric Australia and its People*. Angus & Robertson, Sidney. 1995. pp. 73-74.

¹⁸⁰ Gamble (1995), p. 153 alapján.

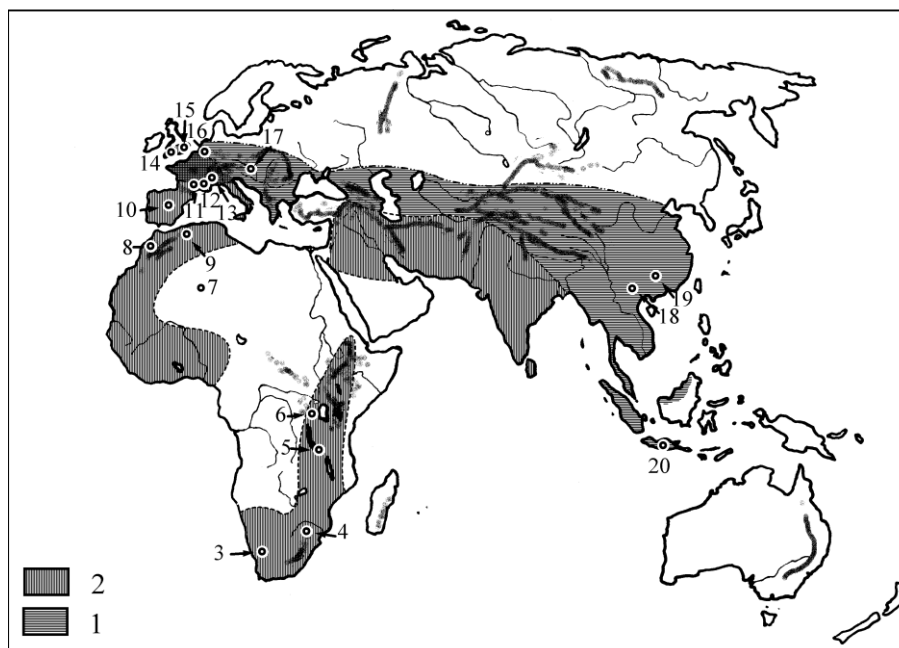
1: Szárazulatok, 2: a neandervölgyi ember területe. **Lelőhelyek:** 3: Vilas Ruivas, 4: Castillo, 5: Abri Pataud Combe Granal Chapelle aux Saints St Cesaire, 6: Circeo, 7: Stadel Wreimberg, 8: Kents Cavern, 9: Dolni Veštonice, 10: Bacho Kiro, 11: Moldova, 12: Kostenki, 13: Dall, 14: Maba, 15: Ldiujiang, 16: Kakadu, 17: Mungo, 18: Karotta, 19: Klasies River Mouth, 20: Apollo II, 21: Kabwe, 22: Djebel Irhoud, 23: Haua Fteah, 24: Boker Tachtit, 25: Mt. Carmel, Qafzah, Keoreo, Amud, 26: Wajak, 27: Ngandok, 28: Kiro.

A genetikusok vélekedése szerint¹⁸¹ azonban a modern ember mintegy 45-50 évezrede hagyta el Afrikát, és kezdett el észak felé terjeszkedni, de akkor hogyan népesíthette be Dél-Ázsiát úgy, hogy onnan már a chinoid ember 60 évezrede áthajózott Ausztráliába? S talán Amerikába is ez az ember hajózott át, nem pedig a würm utolsó fölmelegedő szakaszán lábalt át a már akkor vízzel elborított Bering-szoroson a kései utóda.

Érdekes még visszatérnünk az ún. archaikus ember telepeire, amelyeken abból az időből igen véletlenszerűen és ritkán találnak emberi csontokat. Mégis, az archaikus ember területi eloszlásában meglehetősen nagy csontozatbeli különbségek mutathatók ki. Csupán a fejformát szokás bemutatni (3. ábra). Az archaikus ember szemöldöksontja a maihoz képest vastagabb, az agykoponya azonban nagymértékben területtől függő, de általában nyomottabb, kisebb. Összehasonlítva a két korai, *Homo sapiens*nek feltüntetett koponyát (Steinheim, Petralona) a *Homo erectus* koponyákkal, a különbséget az arckoponyának az agykoponyához való viszonya adja: a *sapiens* arckoponyájának síkja nem ferdén hajlik az agykoponya síkjához, hanem ahhoz képest függőleges. A Steinheim és a Petralona koponya alakja azonban jelentősen eltér ezektől. Az utóbbi hasonlít inkább a *Homo erectus* elődökére, a Steinheim ember koponyája más. Ugyanakkor mindkét modernnek látszó koponya korát 400 évezredesre becsülik.¹⁸² Ezzel szemben a Kárpát-medencében, Vértesszőlősen talált, 1300 ml koponya-térfogatú embert *Homo erectus* osztályba sorolják, holott becsült kora több mint száz évezreddel fiatalabb, és közbelső területről került elő. A koponya alakja a vértesszőlősi embernél nem ismert, csupán a tarkócsontja került elő, így nem tudjuk megmondani, hogy a Steinheim, vagy az afrikai *Homo erectus* koponyák alakját idézi-e. A lényeg ebből az, hogy Európában a *Homo erectus* korában és acheuli szerszámaival egyetemben, a pattintott kő emberét már a modern ember fajtájához lehetett rendelni. Ez az a terület, ahol később a neandervölgyi ember lesz az uralkodó típus, és ahol a legrégebbi modern emberi szerszámiparokat is találjuk.

¹⁸¹ Pl. Spencer Wells: *Az ember útja. Egy genetikai Odüsszeia*. Akkord Kiadó, 2003.

¹⁸² Gamble (1995), p. 135. Clive Gamble: *The Peopling of Europe 700,000—40,000 Years before the Present. Prehistoric Europe*. Ed. B. Cunliffe. Oxford Univ. Press, Oxford. pp. 21, 25.

4. ábra. Az ősemberi szerszámcsoportok elterjedése Afrikában és Euráziában.¹⁸³
 1: Hasító iparok, 2: kézi balta iparok. **Homo erectus helyszínei:** 3: Montague cave, 4: Cave of hearths, 5: Kalambo Falls, 6: Orduvai Gorge, 7: Tazazmout, 8: Sidi Abderrahman, 9: Temifine, 10: Torralba Ambrona, 11: Escale, 12: Terra Amata, 13: Vallonel, 14: Pitdown, Swanscomb, 15: Hoxne, Clacton, 16: Mauer, 17: Vértesszőlős, 18: Lant'ien, 19: Choukoutien, 20: Trinil Sangiran.

Az acheuli elnevezésű szerszámparokat gyakorló ún. archaikus ember telepei nagy sűrűségben találhatók a Kaukázus völgyeiben,¹⁸⁴ és valamivel ritkábban Európa szerte, a Kárpát-medencében is, egészen a Brit-szigetekig. De ugyanígy szétterjedt Ázsia déli területein keresztül egészen Kínáig. Nem találni viszont nyomát Ázsia belsejében, a nagy hegységektől északra a hidegebb, sztyeppei környezetben. Szerszámparai alapján az ember két csoportba osztható. Az eredeti, afrikai ember a kézi baltát készítette és használta, ugyanakkor az eurázsiai embert elsősorban a hasítók ipara jellemezte. A két szerszámcsoport területi eloszlását a günz–riss időszakban, azaz az acheuli műveltségek idején (középső pleisztocén) a 4. ábra szemlélteti. Látható, hogy az eredeti, afrikai szerszámpar, kézi balta, Afrika keleti és nyugati részein, Eurázsia déli részein használt. A hasítók készítése ellenben Közép-Európát, ill. Ázsia középső és keleti részeit jellemzi. Ide tartozik a Kárpát-medence ősi ipara is, amely alapvetően kavics ipar volt, és a környezetéhez képest mindig 'előrefutást' jelentett.¹⁸⁵ És mint láttuk, ezen a területen egyben modern emberi koponyákat is találtak ebből a korszakból.

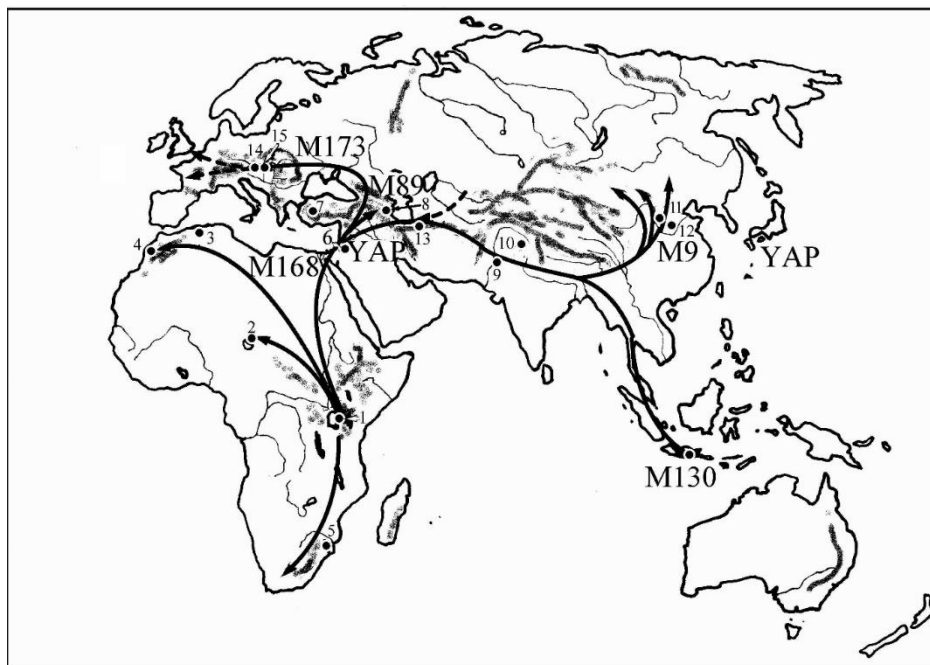
Figyelemre méltó tehát, hogy *a későbbi malájföldi, jávai és a kínai ember* nem az afrikai kézi-balta, hanem *a közép-európai hasító műveltséghez tartozik*. Ez alapvetően megkérdőjelezi, hogy oda az ember közvetlenül Afrikából került volna. Az archaikus ember mindenütt domb-

¹⁸³ Brian M. Fagan: *People of the Earth. An introduction to world prehistory*. Scott, Forshman, London, 1974. p. 86. Francois Bordes: *The Old Stone Age*. World University Library, London. 1968. p. 139 alapján.

¹⁸⁴ Gábori Miklós: *Ala Tau – Ararát. Régészeti utazások*. Gondolat, Budapest, 1978. pp. 274-278.

¹⁸⁵ Gáboriné Csánk Vera: *Az ősember Magyarországon*, Gondolat, Budapest, 1980. pp. 71, 80, 124, 151.

és hegyvidékre telepedett, és mindig édesvíz mellé. Az archaikus ember a tengerpartokat nem népesítette be, tengerparti telep egyáltalán nem ismert. Az 5. ábrán a nyilak a Vértess László szerinti archaikus emberterjedést mutatják a „kavicsösvényen”.¹⁸⁶ A térképre írt számok pedig a korábbi munkánkban¹⁸⁷ közölt és a gőz jégkor idejére tett génáramlás végállomásait mutatják.

5. ábra. A *Homo erectus* vándorlása Vértess szerint.¹⁸⁸ 1: Olduvai, 2: Koro-Toro, 3: Ternifine, 4: Sidi Abderrahman, 5: Swartkrans, 6: Ubeidiya, 7: Karain, 8: Borda balka, 9: Soan, 10: Guler, 11: Chaukai-tien, 12: Lantian, 13: Dushanbe, 14: Buda, 15: Vértesszőlős.

Eszerint az afrikai szavannákról az ember északra indult, áthaladt a Levantinon, ahol részben megtelepedett, majd tovább haladva elágazott. Az Y kromoszóma M168 variánsát jelenthette ez a kiágazás, amely Közép-Afrikából eltávozott, aztán ennek egyik ágát (YAP) a Levantin környezetében telepítve – Ubeidiya (6. sz.) telepén – hagyta. Az emberek másik része északra tartott, a Kaukázuson keresztül eljutott Európába. Ezen útvonal melletti telepek időrendje megfelel Eurázsia Y kromoszóma-vizsgálatokból megállapított alléljai területi eloszlásának (6. ábra).¹⁸⁹ Az anatóliai Karain (8.) telepre – és a Kaukázusba! – az M89-es juthatott el. A Kaukázusban az M89 változat aztán északi és déli ágra bomlott, amellyel az M9 változat jöhetett létre. Ennek nyugati ága, az M173 jut be később a Kárpát-medencébe és alkotja a budai műveltséget. Vértess szerint ez az ember ment aztán tovább nyugatra, és jutott el a Brit-szigetekre. Ugyancsak az M89-ből kivált északi rész, az M9 jut Kínába. Az M173 és az M9 vonal a

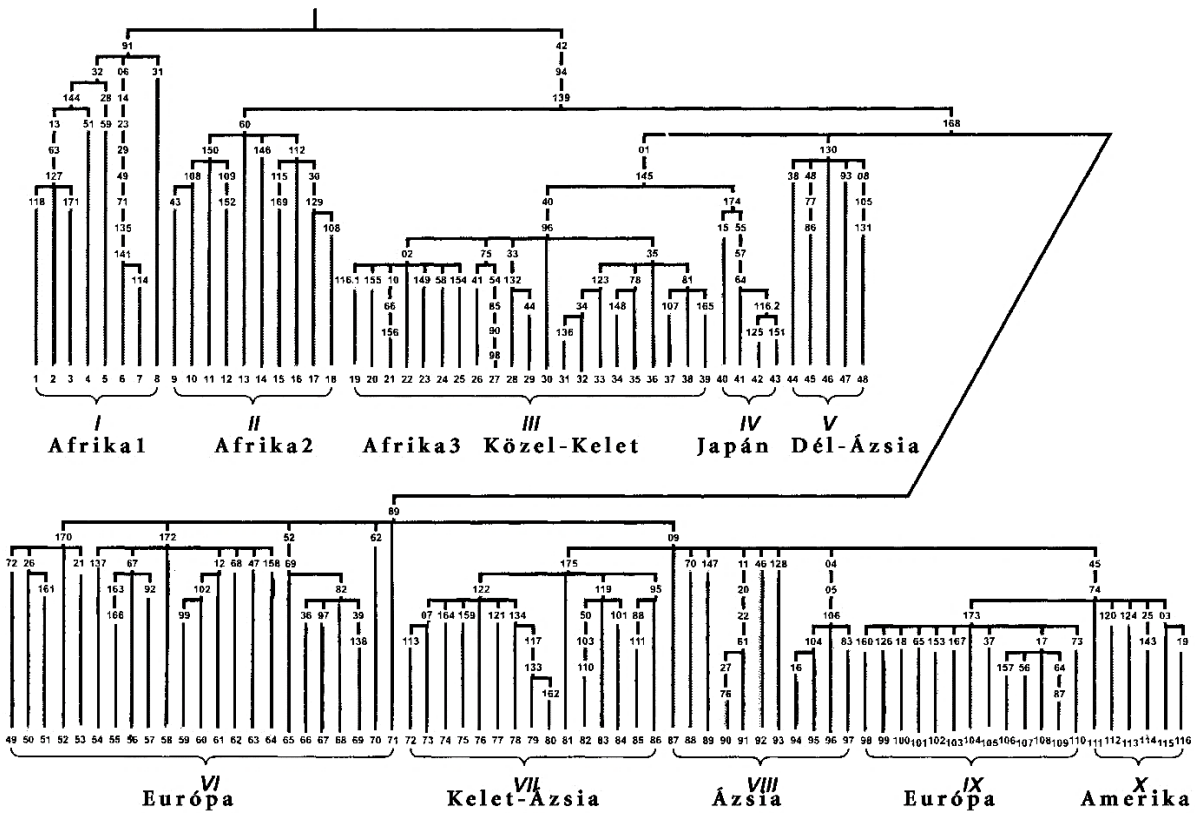
¹⁸⁶ Vértess (1969), pp. 218-219.

¹⁸⁷ Cser Ferenc, Darai Lajos: *Magyar folytonosság a Kárpát-medencében, avagy kőkori eredetünk és a sejt tulajdonságörökítő kutatás*. Frig Kiadó, 2005.

¹⁸⁸ Vértess László: *Kavicsösvény*, Budapest, 1969. 79. ábra.

¹⁸⁹ Cser Ferenc, Darai Lajos: *Európa mi vagyunk. Európa történeti kapcsolatai a sejt tulajdonság örökítőkhöz és a Kárpát-medencei népi, nyelvi, műveltségi folytonosság*. II. kötet. Frig Kiadó, 2007. 38. ábra.

hasító iparok területén található, ahová végül is az M130 is elkerült. A Levantinból egy újabb rész föltehetően Pakisztánban és Észak-Indián keresztül került Dél-Ázsiába, hiszen ott az M130 változat gyakori. Eszerint a Levantinból közvetlenül kiágazó gén változatot, az M130-ast kell feltételeznünk Pakisztán Soan (9.) telepére is.

6. ábra. Az Y-kromoszóma változatainak kapcsolata és a változatok legnagyobb gyakoriságának a helye a földgolyón.¹⁹⁰

Az 5. ábrán nem látszik a hasító iparok indiai elterjedésének nyomvonala. Feltételezhető, hogy a két elterjedés nem azonos útvonalon történt, és az M9 ág Indiától északra terjedt el Kína felé. Ide Vértés egy visszatérő ágat jelöl (szaggatott nyíl). Az ember a günz időszaktól kezdve Eurázsia meghatározó lényé lett. Az emberi történet itt a *Homo erectus*tól a *Homo sapiens sapiens*ig folyamatos. Ahová a modern ember nem Afrikából került egy második kirajzás során, hanem az itteni ember vált a ma ismert modern emberré több százezer éves története során. Láttuk, a görögországi Petralona és a Délnémet-síksági Steinheim emberének koponyája már 400 évezreddel a jelen előtt a modern ember koponyájához volt hasonló.

¹⁹⁰ Underhill, Peter, A., Peidong Shen, Alice A. Lin, Li Jin, Giuseppe Passarino, Wei H. Yang, Erin Kauffman, Batsheva Bonné-Tamir, Jaume Bertranpetit, Paolo Francalacci, Muntaser Ibrahim, Trefor Jenkins, Judith R. Kidd, S. Qasim Mehdi, Mark T. Seilstad, R. Spencer Wells, Alberto Piazza, Ronald W. Davis, Marcus W. Feldman, L. Luca Cavalli-Sforza and Peter J. Oefner: Y Chromosome Sequence Variation and the History of Human Population. *Nature Genetics*, 26 (2000), p.: 359. alapján.

A mindel vége felé Európában megszorodtak az emberi települések és párhuzamosan a szerszámfajta. Új embertípus jelent meg, amelyet első fölfedezésének a telephelye alapján neandervölgyi embernek, *Homo neanderthalis*nak neveznek. Viták folynak arról, hogy egy új, később kihalt emberfajta tisztelhetünk-e benne, azaz *Homo neanderthalis*at, avagy már modern ember, a *Homo sapiens* egyik képviselőjét, azaz *Homo sapiens neanderthalis*at. A moustieri szerszámipar, a hozzá kapcsolt ún. *üttörő* ember elterjedését a 3. ábra mutatja, szaggatott vonallal kiemelve a neandervölgyi ember legfőbb életterének a határa. A térképen modernnek tekintett emberi telepeket is feltüntetett a szerző (Gamble), amelyek a neandervölgyivel egyidősek. Azóta még több területet tártak fel, ahol a neandervölgyi és a modern ember együtt élt, például Spanyolországban, a Francia-középhegységben, Észak-Balkán Magyarországgal határos részén. Viszont az archaikus és a modern ember közötti átmenetet csupán Európában és Ázsia nyugati és középső területein (Kaukázus) lehet megtalálni. Afrikában – néhány emberi maradványtól eltekintve – a szerszámiparok egészen a würm jégkorszak végéig alig változtak, a *Homo erectus* acheuli típusú szerszámait, annak néhány variációját képviselik. Az archaikus és a modern ember közötti átmenetet tehát szinte kizárólag a kihaltak, mellékhatásnak tekintett neandervölgyi emberek jelentik.

A neandervölgyi jellegzetesen hidegvi ember volt. Már a vértesszőlősi embernél találkozunk a neandervölgyi emberét idéző koponyatérfogattal (1300-1650 ml), amely a *Homo erectus* 915-1225 ml koponya térfogatával szemben 1300 ml volt.¹⁹¹ A modern emberé 1100 és 1700 ml között változik. A neandervölgyi ember vastag csontozatú, akinek rövid lábán hosszú törzse és hosszú feje, hosszan hátra dülő homloka volt. Szemöldökcsontja erősen előreugrott és vastag volt. Ilyen koponyája volt az egyébként melegvű, de vastag csontozatú jávai embernek is, aki a *Homo erectus* típusához tartozott.¹⁹² Gamble viszont az ebből a korból származó jávai embert kései *Homo erectus*nak jelöli meg ezen az ábráján. Kostienki (A, 12) és Qafzeh (D, 25) emberének koponyáját már modern emberinek jelöli, pedig a Kostienki koponya alakját tekintve erősen hasonlít Steinheim emberének koponyájára. Djabel Irhod (B, 22) koponyáját átmenetinek, Kabwe (C, 21) koponyáját pedig archaikus *Homo sapiens* koponyájának tekinti Gamble. Itt egyedül Amud koponyája (E, 25) jelenti a klasszikus neandervölgyi emberét.

A neandervölgyi ember már bizonyosan vadász volt. Telepein valamelyik vad csontjai kiemelkedő mennyiségben szerepelnek. A Kárpát-medencében pl. az egyébként barlanglakó neandervölgyi embernek a szabad felszíni telepén, Érden a würm első hideg szakaszának a végén a legfőbb vadászott állata a barlangi medve volt. Több tonnányi húst tároló (jég)verem is található a telepen, amelyet az ember több tízezer évig rendszeresen használt. A Bükk hegységben másik neandervölgyi emberi telep volt, a Subalyuk, amely a Szeleta műveltségévé alakult át – és itt a kőszáli kecske volt a legfőbb élelemforrás. Subalyuk embere csontozata alapján neandervölgyinek tekinthető, és Szeleta embere bizonyosan ebből alakult ki. A Szeleta emberének szerszámkészlete azonban már sokkal inkább a modern, és nem az átmeneti emberét jelenti.

¹⁹¹ Grahen Clarke, Stuart Piggot: *The History of Human Society*. J.H. Plumb. gen. ed. Hutchinson, London, 1965. pp. 36-37, Thoma Andor: Human Tooth and Bone Remains from Vértesszőlős. *Vértesszőlős: Site, Man and Culture*. Ed. Miklós Kretzói and Viola T. Dobos, Akadémia Kiadó, Budapest. p. 255.

¹⁹² Flood (1995), pp. 73-74.

A neandervölgyi ember az, aki először a halottait eltemette. Korszaka végén ez a rítus általánossá vált. A közép-ázsiai Teshik Tash barlang¹⁹³ és Anatóliában az Eufrátesz felső folyásánál a Shanidár barlang¹⁹⁴ mutat vallásos temetkezési nyomokat. A halott mellé a sírban jelentőségű tárgyakat helyeztek, ami valamiféle túlvilági életben való hitükre utal. Róluk azonban több régész – pl. Gamble – azt ételezi fel, hogy beszélni se tudtak, még nem voltak emberek. De tehát a neandervölgyi embernek vallási felfogása és erkölce volt. Az európai hideg klímán a neandervölgyi-féle vadászata közös vállalkozás volt, amihez stratégia, emberi együttműködés szükséges. Az ilyen mellérendelő emberi szemlélet nélkül a kemény éghajlati körülmények között élő ember élete és fennmaradása elképzelhetetlen. Ebben az időszakban jelenik meg az ember a síkvidéken. A Kaukázus nyugati völgyeiből a telepek a közeli folyók völgyébe terjednek. A Donnál például Kostienkiből ismert, ahol ¹⁴C kormeghatározás szerint 45-50 évezreddel a jelen előtt, azaz a würm első lehűlésének végét jelentő időszakban, a moustieri szerszámoknak a gravettibe való átmenete nyomon követhető. A Kárpát-medencében a tatái műveltség a würm első fele hidegre fordulásától mamutra vadászott. Előrefutó megmunkálású kavicseszközei mellett, mamut csontot csiszoltak,¹⁹⁵ ami tudatos tevékenység, és a modern emberre jellemző penge eszközök (vésők, fűrők) is megtalálhatók.¹⁹⁶ Ezután a Bükk-hegység Istállóskő barlangjában megjelenő műveltségre a csiszolt csonteszközök jellemzők, ennek emberét már a modern ember képviselőjének ismerik el, az istállóskői műveltség az aurignaci műveltség egyik legrégebbi telephelye.¹⁹⁷

Az istállóskői műveltségben nem találtak emberi maradványt, így az ember típusa meghatározhatatlan. Ellenben a csontszerszámok többsége a modern ember műveltségeiben jellemző. A moustieriből az aurignaciba való átfejlődés azonban másutt több helyen is megtalálható Európában és Ázsia határán: a korai perigordi¹⁹⁸ műveltségében (chatelperoni) és a Kaukázus nyugati völgyében, a Rioni folyóba futó völgyekben található barlangok közül a Tars-klde barlangban a moustieriből a gravettibe, a Khergulio-klde barlangban pedig a moustieriből az aurignaciba történő szerszámipar átfejlődést követhetjük nyomon a würm második lehűlésének az időszakában.¹⁹⁹ A perigordi műveltségben emberi koponyát is találtak, és annak jellemzői a modern emberét tükrözik.

Afrikában ez az átmenet nem található, mégis, állítólagos genetikai eredmény alapján, azt állítják,²⁰⁰ hogy a modern ember Afrikában alakult ki, és a jelen előtt kb. 45-50 évezrede hagyta el Afrikát, terjedt el Euráziában, majd ment át az amerikai kontinensre és Ausztráliába. Ennek a lehetetlenségét a modern ember – *Homo sapiens sapiens* – esetében szemlélhetjük, aki würm második lehűlési szakaszát megelőző hideg időszakban jelent meg Európában és Kis-Ázsiában. Kínában viszont a würm kezdete óta ismert a mongolid modern ember, aki ott lecserélte a *Homo*

¹⁹³ Gábori (1978). Clark (1965), p.: 63.

¹⁹⁴ Clark (1965), p. 63.

¹⁹⁵ Bordes (1972), p. 111.

¹⁹⁶ Gáboriné (1980), p. 124.

¹⁹⁷ Gáboriné (1980), p. 176.

¹⁹⁸ Bordes (1972) p. 147.

¹⁹⁹ Gábori (1978), p. 278.

²⁰⁰ Ornella Semino, Giuseppe Passarino, Peter J. Oefner, Alice A. Lin, Svetlana Abruzova, Lars E. Beckman, Giovanna De Benedictis, Paolo Francalacci, Anastasia Kouvatsi, Svetlana Limborska, Mladen Marcikiae, Anna Mika, Barbara Mika, Dragan Primorac, A. Silvana Sanatachiara-Benerecetti, L. Luca Cavalli-Sforza, Peter A. Underhill: The Genetic Legacy of Paleolithic *Homo sapiens sapiens* in Extant Europeans: A Y Chromosome Perspective. *Science* 290. 2000. November 10.

erectus műveltségét.²⁰¹ Legkorábbi abszolút kormeghatározással datált telepét Qafzeh-be teszik (Levanten), ahol a neandervölgyi emberrel párhuzamosan élt mintegy 92 évezreddel a jelen előtt.²⁰² De a perigordi ember sem élt ennél sokkal később, hiszen a würm helyileg második lehülési szakaszában képződött löszben találták meg koponyacsontját.²⁰³ A Kárpát-medencében a modern ember csonteszközei a würm interstadiálisából erednek, azaz ennek kora 50-65 évezred, jöllehet, a telep korát ¹⁴C módszerrel 36 évezredesre becsülték.²⁰⁴ Kínában is a würm elején jelent meg tehát a modern ember, – és ezt nem szabad figyelmen kívül hagyni! – a mongolid fajta,²⁰⁵ azaz vékony csontozatú, hidegövi és lapított arcú, széles és rövid fejű ember.

A 6. ábrán az Y kromoszóma változatainak a rendszere, és az egyes csoportoknak a Föld felszínén legnagyobb gyakorisággal tapasztalt jelenléte látható ezerfőnyi mintavételi eredmény alapján. A rendszer a főemlősöktől ágazik ki. Ennek első három ágából kettő kizárólag Afrikában található meg, a harmadik alág – az M168 – már megoszlik, és bizonyos részének afrikai jelenléte mellett innen indul ki valamennyi más kontinensen élő ember Y kromoszóma változata. Ez az afrikai eredetet már önmagában is bizonyítja, de az egyes alágak szélessége – nem ábrázolja a rendszer! – is azt mutatja, hogy az első két főág mindenképp a kiindulási rendszerhez tartozó, és a legidősebb változatokat foglalja magában.

A mai emberek Y kromoszóma eloszlása területenként más alági arányokat jelent. A Wells és Semino részletes elemzési adatai alapján szerkesztett 7. ábra az Y-kromoszóma főbb alágai Euráziában talált eloszlását szemlélteti. Hét főágot mutat, ahol a YAP (M1) mindazon változatok összegzése, melyek nem tartoztak az M130 és az M89 alághoz. M130 valamennyi hozzá tartozó alág összegzése. M89 alatti összegzésből csak az M9 alághoz tartozók vannak kivéve. M9 esetén az M45-höz, M45 esetében az M173-hoz tartozók vannak kivéve az összegzésből. Így egyetlen rátekintéssel nyomon követhető az elágazások térbeli elterjedése.

Az eloszlásból jól látható, hogy amíg Nyugat-Európára az M173 jellemző, addig Kelet-Ázsiára annak több lépcsővel magasabb ága, az M9. Az M89, mindkettő felettése viszont első sorban a Kaukázus körzetét határozza meg, ami azt jelenti, hogy innen az M9 valamikor eltávozott, és a Távol-Keletet népesítette be. Az M17, az M173 alága Közép- és Kelet-Európát jellemzi (ez a legnagyobb éppen a magyaroknál), de megtalálható Közép-Ázsiában is. Így a 7. ábra kiegészíti az Y-kromoszómára elkészített emberi származási fát (6. ábra).

A modern ember a Föld különféle éghajlati körülményei között él, és a würm jégkorszak végére az egész Földet belakta. Külső megjelenésében azonban határozott, és földrajzi területre is jellemző különbségek, emberfajták léteznek, bár az emberiség egyetlen faj. Ámde ezek a különbségek csak bizonyos mértékig vezethetők vissza a modern ember őséire, mint egyetlen

²⁰¹ Caroline Blunden, Mark Elwin: *Cultural Atlas of China*, TIMES LIFE-Equinox, 1992., p. 50.

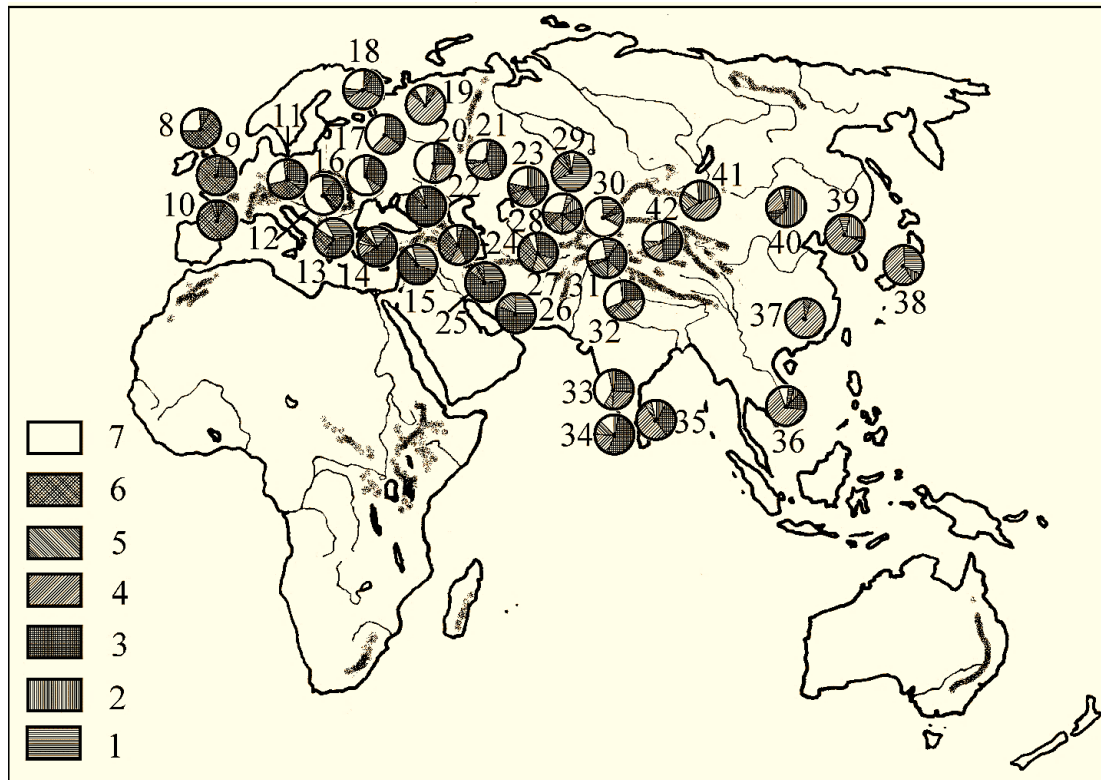
²⁰² Gamble (1995), pp. 154, 175. Gamble megemlíti (p. 152), hogy Afrika délibb részein is találtak (a tanzániai Laetoliban 120, és az etiópiai Omoban 130 évezredes modern emberhez hasonló kinézetű csontokat. (Ami aztán szintén felrúgja a modern ember 50 évezredes Afrikából elterjedése erőltetett elméletét).

²⁰³ Bordes (1968), pp. 147-166.

²⁰⁴ Gáboriné (1980), p.: 175. Ez kalibrálatlan, nyers eredmény, kalibrálás után ez több mint 40 évezredet jelent. Az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején ez jelentette a ¹⁴C kormeghatározás felső határát, de ilyen korok esetében a legkisebb felszíni szennyezés is esetleg tízezer évvel megfiatalíthatta a minta korát. Az Istállóskő barlang előterében a modern ember is nyájat tartott, és azok vizelete leszivároghatott a régészeti rétegekig. Ezért a ¹⁴C kormeghatározás eredményét, mint lehetséges legfiatalabb időt kell tekintenünk. Két települési réteget találtak itt. A fiatalabb réteg korát a kormeghatározással 30 évezredesnek találták, rétegtanilag azonban a würm második lehülését megelőző kornak felel meg.

²⁰⁵ Blunden (1992), p.: 50.

gyökerre, sokkal inkább az archaikus ember modern emberré alakulása során bekövetkező jellegzetes változásoknak következményeiként foghatók fel. Vagyis az emberiség mai arculata nem egyetlen, a modern emberi gyökérből származik, hanem különböző helyeken a Földön párhuzamosan alakult ki. Az egységesülésben is felfedezhetők különbségek, például láttuk fentebb, hogy az úttörő, azaz középső kőkorszak emberének szerszám anyaga Euráziában több helyen is folyamatosan alakult át a modern emberébe, ugyanakkor ez Afrikában nem mutatható ki. Az ellentmondást úgy oldható fel, ha elfogadjuk, hogy a modern emberré alakulás a Föld több pontján is párhuzamosan haladt, és a würm jégkorszak idején játszódott le. Ennek a változásnak az eredményét láthatjuk a földrajzi területtől, az élettér éghajlati és földrajzi körülményeitől függő különböző embertípusok kialakulásában. A valóságos közös gyökér ellenben a *Homo erectus* korára, vagy azt megelőző időszakra tehető.

7. ábra. Az Y-kromoszóma főbb jelzőinek eloszlása Euráziában.²⁰⁶ Génjelzők: 1: YAP, 2: M130, 3: M89, 4: M9, 5: M45, 6: M173, 7: M17. Népeesség: 8: Orkney, 9: britt, 10: baszk, 11: cseh-szlovák, 12: Magyar, 13: görög, 14: török, 15: libanoni, 16: ukrán, 17: észak-orszá, 18: lapp, 19: nyenyec, 20: orosz, 21: kazáni tatár, 22: kazbeg, 23: üzbég (1), 24: örmény, 25:

²⁰⁶ Wells (2001), R. Spencer, Nadira Yuldasheva, Ruslan Ruzibakiev, Peter A. Underhill, Irina Evseeva, Jason Blue-Smith, Li Jin, Bing Su, Ramasamy Pitchappan, Sadagopal Shanmugalakshmi, Karupiah Balakrishnan, Mark Read, Nathaniel M. Pearson, Tatiana Zerjal, Matthew T. Webster, Irakli Zholoshvili, Elena Jamarjashvili, Spartak Gambarov, Behrouz Nikbin, Ashur Dostiev, Ogonazar Aknazarov, Pierre Zalloua, Igor Tsoy, Mikhail Kitaev, Mirsaid Mirrakhimov, Ashir Chariev, and Walter F. Bodmer: *The Eurasian Heartland: A continental perspective on Y-chromosome diversity* *PNAS* 98/18, pp.: 10 244-10 249 (2001. augusztus 28) és Semino (2000) adatai alapján.

iráni (Teherán), 26: iráni (shiraz), 27: turkmén, 28: üzbég (2), 29: kazah, 30: kirgiz, 31: shugian, 32: hunza, 33: sourashivan, 34: yadhava, 35: kallar, 36: kamboodzsai, 37: kínai, 38: japán, 39: koreai, 40: mongol, 41: tuvai.

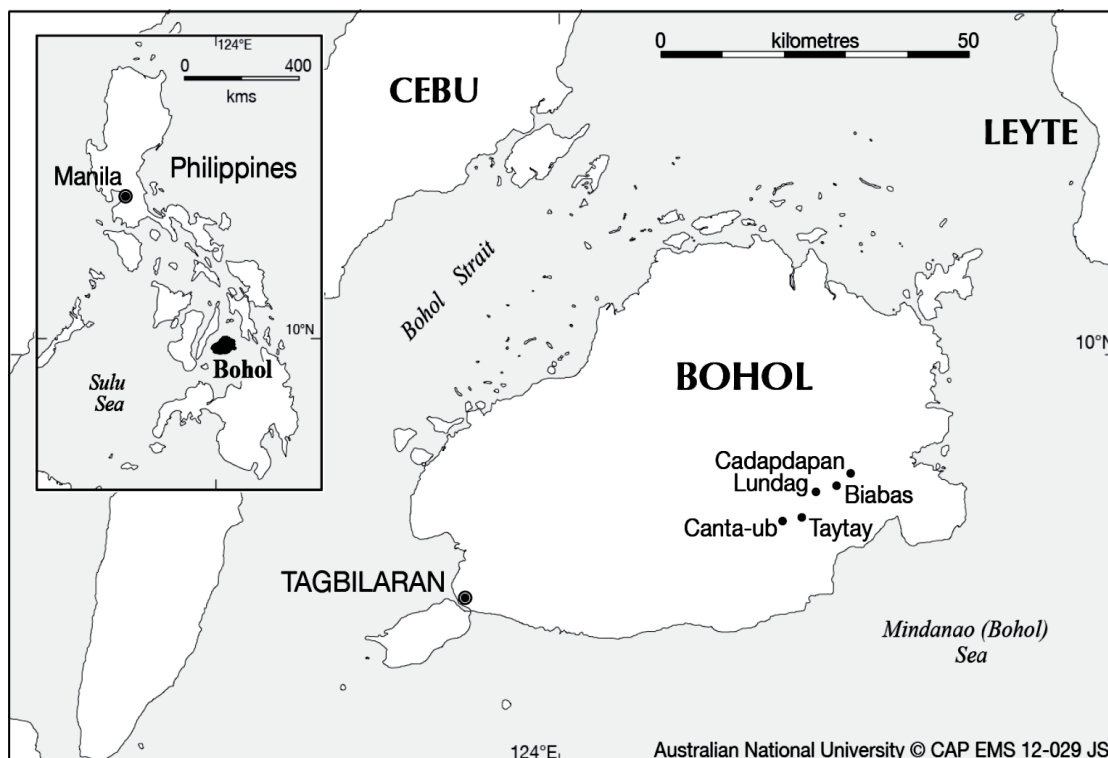
Mivel a délkelet-ázsiai, ezen belül a Fülöp-szigeteki térségből ebben a tekintetben alig van régészeti és genetikai adat, nem csak anyaggyűjtést kell végezni, hanem régészeti feltárásokat és genetikai felméréseket, hogy tisztán lássunk az őslakosság ügyében. Mert ugyan az is csak elnagyoltan, majdnem mítoszi homályban, de a gyarmatosítás kora valamennyire ismert. És itt lép be a műveltség, a nyelv főszerepe, sőt az önálló írás kérdése, mert mint Piers Kellynél alább látjuk, a térség több helyén és népénél is voltak hasonló törekvések, kezdeményezések.

A nyelvalkotó lehetőségnek tehát lehetnek ilyen nagy mélységei, amit az újonnan feltárt írásfeltalálás is alátámaszthat. Ugyanakkor a világtól elzárkózás szándéka mint eszköz, olyan célt is tartalmazhat, amit a sikertelen függetlenségi mozgalmak kudarca tűzött ki. Erről tudósít tehát a svájci napilap egyik szombati mellékletében megjelent cikk, amelyet Patrick Imhasly írt, és a címe: „Elfelejtett világ: Ezen a nyelven az emlékezet mennyországgá válik.”²⁰⁷ A bevezető, azaz a figyelmet felkeltő első pár mondat arról szól, hogy a Fülöp-szigetek középső részének egyik déli szigetén igen összetett és rejtélyes nyelvet beszélnek. Amiről csak néhány évtizede szerzett tudomást a világ. Ekkor a szerző bizonyára a „fejlett világra” gondol, mintegy gazdájára a világ többi részének, ahol úgy hiszik, hogy akik ott, a világ végén élnek, csak akkor boldogok igazán, ha a „fejlettek” tudnak róluk. Ám a cikkből az ellenkezője derül ki, azaz hogy az eszkaják azért találták ki nyelvüket, hogy függetlenítsék magukat a világ káros befolyásától. Kérdés, tényleg kitalálták-e, vagy valami mélyben megmaradt nyelviséget újítottak fel.

Feltevésem tehát nemcsak az, hogy esetleg nem is kellett kitalálni azt a nyelvet, hanem csak visszatérni a mélyebb – időbeli és eszmei – rétegeihez, hanem az is, hogy e felszínes megítélés és feltárás során, amelyet most röviden ismertetek, nem lehetett eljutni – többek között magyar nyelvismeret hiányában – valódi magyarázathoz. És talán ennyi is reménykeltő lesz arra, hogy érdemes lenne a helyszínen még tovább kutatni.

1980-ban kormányzati tisztviselők érkeztek Bohol-sziget hegyvidéki részére (8. ábra), hogy megtanítsák a lakosokat a műtrágyák és a növényvédő szerek használatára, hogy növeljék a rizstermelést. Azonban nem értették a faluközösség nyelvét, akik a külvilágtól elzárkózva éltek. És a nők viselete olyan volt, mintha apácák lennének, hosszú köntöst és fátyolt viseltek, míg a férfiak takaros inget és szövetsapkát hordtak. A csoport **eszkaja** néven nevezte magát.

²⁰⁷ Imhasly 2022.

8. ábra. Fülöp-szigeteki Bohol-szigeti öt hegyvidéki faluja. 550-en beszélik az eszkaja nyelvet.

Az újságírók felkapták a róluk szóló híradást, messziről jött szent görög, indián, egyiptomi, föníciai, arab vagy jávai népnek, még elveszett izraeli törzs leszármazottainak is nevezték őket. Aztán azzal is megvádolták őket, hogy azért alkotnak szektát és használnak egyedi nyelvet, hogy az ország elismert kisebbségének számítsanak, és pénzügyi támogatást kapjanak. Erről a vita máig folytatódik. Visszont Piers Kelly²⁰⁸ ausztrál nyelvész–antropológus elkezdte őket tudományosan vizsgálni. Együtt élt velük, kutatva nyelvüket, műveltségüket. Tanulmányt²⁰⁹ írt róluk és könyvet.²¹⁰ De őt meg azért érdekli mindez igazán, hogy talán ez a kis nép a semmiből feltalált egy nyelvet, hogy így találja meg helyét a világban. És akkor az micsoda egyedülálló eset, amit ő mutathat be a világnak.

Kellyt az is hajtja, hogy a nyelvészet, a történeti és nyelvi embertan és a történetírás résein átszivárgó adatok révén, különösen a néprajzi erőfeszítések mentén visszaidézzék azokat az em-

²⁰⁸ Dr. Piers Kelly az Armidale-i The University of England nyelvészeti antropológusa, aki kapcsolatban áll a Kölni Egyetem Ausztrál Tanulmányok Központjával, a jénai Max Planck Institute for the Science of Human History nyelvi és kulturális evolúciós tanszékével, valamint a canberrai ARC Centre of Excellence for the Dynamics of Language kutatóközpontjával.

²⁰⁹ Piers Kelly: Introducing the Eskaya writing system: a complex Messianic script from the southern Philippines. (Az eszkaja írásrendszer bemutatása: összetett messianisztikus írás a déli Fülöp-szigetektől.) *The Australian Journal of Linguistics* 36/1, 2016. pp. 131-163.

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07268602.2016.1109433?journalCode=cajl20> és https://openresearch-repository.anu.edu.au/bitstream/1885/100980/3/01_Kelly_Introducing_the_Eskaya_2016.pdf.

²¹⁰ Piers Kelly: *The Last Language on Earth. Linguistic Utopianism in the Philippines*. (Az utolsó nyelv a Földön. Nyelvi utópia a Fülöp-szigeteken.) Oxford University Press, 2022.

beri tapasztalatokat, amelyeket elnyomtak a gyarmati lét során. Mert a kolonializmus bár magáról az ellenkezőt állítja, de szerinte soha nem lehetett igazán hegemon. Lenyűgöző a mód, ahogyan a befolyásolás, a felforgatás megbomlik „alanyai” ellenállásán. A dekolonizációs erőfeszítéseknél fontos a „törés” számos mozzanatára felfigyelni, fényre hozni őket. Ami nem azt jelentik, hogy az őslakos kulturális formákat úgy kellene „rehabilitálni”, hogy beleillesszék azokat olyan gyarmati kategóriák és mérőszámok közé, mint a mezőgazdaság, az etnikum vagy az írásbeliség. Ehelyett Kelly abban hisz, hogy a gyakorlatukat, eredettanukat és tudásukat saját feltételeik szerint kell elismerni, önálló, erőteljes rendszerként, és képesek lehetünk azokat elemezni, megérteni, újraértelmezni és tiszteletben tartani.²¹¹

Az eszkaják mellett felfigyelt a kis bajbajin népre is.²¹² Amint beszámol róla 2014. január 23-ai hozzászólásában, a Fülöp-szigeteki GMA Network médiahálózat cikkéből egy Bonifacio Comandante nevű titokzatos kutatótól ismerte meg őket. Mely népecske nézete az írásról az, hogy az írás képes természetfeletti változásokat előidézeni. A betűk mindig képszerűek, még akkor is, ha ilyen ihlető forrásukat nehéz felismerni. Az írás az elsődleges közlési mód, míg a beszéd másodlagos, és hogy a Fülöp-szigeteki írás igen ősi. S bár ezek egyikére se hoz a cikk kézzelfogható bizonyítékokat, Kelly szerint maga az ilyen elméletek létezése is bizonyíték arra, hogy az ottani emberek milyen közösségi jelentéseket tulajdonítanak az írásnak.

És ez a képszerűség az íráshoz való eszkaja hozzáállásnak is az egyik jellemzője, ahogy azt „A spanyol és a vizaja ábécé” című hagyományos nyelvtörténeti könyv is tárgyalja. Ez a vizaja (azaz eszkaja) betűket az emberi testrészekkel társítja, míg a spanyol betűk hétköznapi dolgokra hasonlítanak, például egy gyertyatartó az I betűhöz, egy olló az X-hez. Pedro Paterno már 1887-ben úgy vélte két bajbajin jelről, hogy jelképként a férfi és női nemiszervet utánozza, és egy harmadikról, hogy isteni fénysugarat jelent, amely egyesíti a kettőt. Az első jel Bonifacio Comandante szerint kagylóhéjhoz hasonlít. Ugyanakkor az angol és vizajan mellett a másik helyi hivatalos nyelv, a tagalog írásában ez Isten neve: . Az első betű a nőt jelképező betűt: és a harmadik, a férfit jelképezi: és a középső: a fény, a szellem, Isten jelképe egyesíti a kettőt.

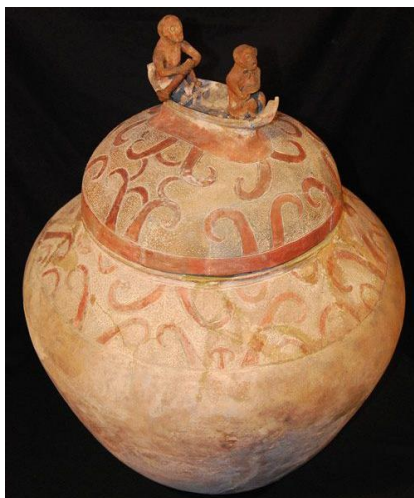
Egy előadáson Bonifacio Comandante antropológus és mérnök feltaláló feltárta, hogy a bajbajin, a gyarmatosítás előttről való írásrendszer több annál, aminek látszik. Többek közt létezik olyan, hogy bajbajin tánc.²¹³ Továbbá bizonyos „finom energiák” találhatóak ennek az ősi szótagírásnak mind a 17 szimbólumában, amelyek a növényekre is jótékonyan hatnak, ha bajbajin jelképpel „meghajtott” vízben nőnek. A Taklobo óriáskagylót alapul vevő bajbajin, a Fülöp-szigeti őslakók ősi írásrendszere, már azelőtt létezett a szigetvilágban, hogy az első spanyol gyarmatosítók odahajóztak volna. Az őslakók énekek, imák, versek és üzenetek vagy levelek írására használták, olyan anyagokra írták, mint farönkök, bambuszlevelek, sziklafalak és fémek. Hogy ezek az írások Krisztus születése előttiak, mutatják a Manunggul Jar (Palawan) temetkezési edényeken talált írásjelek, melyek készítését Kr. e. 890-710-re mérték ¹⁴C-gyel, bár mások szerint a jelek csak díszek. És ez cáfolja azokat a történelmi feltételezéseket, amelyek szerint

²¹¹ Dr. Piers Kelly: About my work. *Brave new words. Graphic codes, linguistic creativity and rare manuscripts.* <https://bravenewwords.info/about>

²¹² <https://bravenewwords.info/2014/01/23/folk-theories-of-philippine-scripts/>

²¹³ Ime Morales: Four things you may not know about our Baybayin. August 23, 2013. <https://bravenewwords.info/2014/01/23/folk-theories-of-philippine-scripts/>

ennek az írásrendszernek a létrehozása csak kb. 100 évvel a spanyol gyarmatosítók 1521-es érkezése előttre tehető.

9. ábra. Manunggul jar (Kr. e. 890-710)²¹⁴

Bonifacio Comandante beszámol a Sayaw vagy Sabai nevű bajbajin táncról, valamint a ng Silangant (Bangsi) nevű bajbajin harcművészetről. A bajbajin táncmozgás a szótár 17 betűjére épül, azaz a mozdulatokat az írott jelek alakjáról másolják. Az írásformák mozgássá alakítása könnyű módot biztosított a bajbajin írás és olvasás megtanulására, elsősorban az „izommémória” miatt. De a bajbajin tánc öngyógyításra is használható, és imádkozásra, A táncon keresztül történő imádkozás tökéletes terápia. Magának a táncnak nincsenek konkrét vagy előírt mozdulatai. A táncos szabadon alkothatja meg saját kifejezőmódját az ebben az ősi írásrendszerben található 17 szimbólummal.

²¹⁴<https://www.pinterest.ph/pin/252201647860330798/visual-search/?x=10&y=10&w=480&h=714&imageSignature=9fe0d06487067f37bac611f66f88d952>

10. ábra. Bajbajin táncmozdulatot végzők.²¹⁵

Bonifacio Comandante azt is kikutatta, némi időt eltöltve egy Palawanról származó tag-banua bennszülöttel, hogy a bajbajin írás a taklobo óriáskagylóból származik. Ezt az óriáskagylót a bajbajin ősök táplálékként, eszközként, edényként, használati tárgyként, mészforrásként használták a bételrágáshoz, testdíszként vagy temetkezési eszközként. Az, hogy minden egyes bajbajin szótag önmagában egy szó, az ősöknek az óriáskagylóval kapcsolatos rituáléjából vagy gyakorlatából fejlődhetett ki. Magukat a szimbólumokat a kagyló fizikai alakjai ihlették. Ez az elmélet fontos és érdekes fejleményt jelent a bajbajinok történeti tanulmányozásában, s megcáfolja a szótagírás eredetére vonatkozó korábbi feltételezéseket.

SCRIPT	Doctrina Christiana 1593	Hugis na halaw mula sa Taklobo	o.u	3	
baba			wawa	2	
a.a			sasa	V3	

11. ábra. A taklobo kagyló, mint az ősi bajbajin betűk mintaadója.²¹⁶

²¹⁵ <https://bravenewwords.info/2014/01/23/folk-theories-of-philippine-scripts/>.

²¹⁶ <https://bravenewwords.info/2014/01/23/folk-theories-of-philippine-scripts/>.

És még egyszer azokról a bizonyos, a bajbajin írásmódban rejlő finom energiákról. Bonifacio Comandante kísérleteket végzett növényeken, és felfedezte, hogy minden egyes bajbajin szótagírásjel sajátos erőket hordoz, amelyek a természeti erőkhöz kapcsolódnak. Képes ezeket az energiákat hasznosítani a növénytermesztésben, valamint önmaga és mások gyógyításában. A folyamat során felírja a megfelelő bajbajin szimbólumot egy papírra, és a papírt az alanyra ragasztja. „Ne felejtse el, hogy ez a te imádságod. Legyetek konkrétak, őszinték és tömörek a kérésekben, és írjátok rá az 'én imám' kifejezést" – árulja el a módszert. Az így a kimondott üzenetek vagy imák hatékonyabbak. És Bonifacio Comandante fájlalja, hogy a bajbajin félre lett téve, miután a spanyolok a Fülöp-szigetekre jöttek. Mielőtt ez történt, az őslakos filippínó népet a bajbajin egyesítette. „Most nem értjük egymást, mert annyira különbözőek vagyunk” – mondja végül.

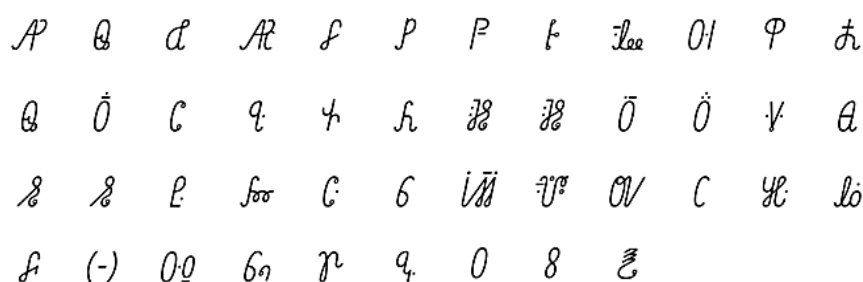
Visszatérve az eszkaja nyelv és írás Piers Kelly-féle ismertetésére, ő fontos mozzanatként tartja, hogy a huszadik század folyamán a délkelet-ázsiai alulról szerveződő mozgalmak vezetői arra törekedtek, hogy a kisebbségi nyelvek státuszát emeljék azáltal, hogy egyedi írásokban tegyék láthatóvá őket. A Shong Lue Yang által 1959 és 1971 között kitalált *Pahawh hmong* írás talán a leghíresebb, de új írásrendszerekről számoltak be, többek között a laoszi loven nyelv (1924) és a malajziai Borneón élő iban (1947-1962) esetében is.

ಎಲ್ಲಾ ಮಾನವರೂ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿಯೇ ಜನಿಸಿದ್ದಾರೆ . ಹಾಗೂ ಘನತೆ ಮತ್ತು ಹಕ್ಕುಗಳಿಲ್ಲ ಸಮಾನರಾಗಿದ್ದಾರೆ . ವಿವೇಕ ಮತ್ತು ಅಂತಃಕರಣಗಳನ್ನು ಪಡೆದವರಾದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಪರಸ್ಪರ ಸಹೋದರ ಭಾವದಿಂದ ವರ್ತಿಸಬೇಕು .

12. ábra. A *Pahawh hmong* írás.²¹⁷

Kelly tanulmányai a Fülöp-szigeteki eszkaja írásrendszert ismertetik, és megvitatják az ihletett (újra) létrehozásának indítékait és gyakorlati vonatkozásait. Bár az eszkaja írás arra szolgál, hogy a széles körben használt viszaján (cebuano) nyelvet írásban ábrázolja, kiváltságos szerepe is van. Ez pedig Kelly szerint egy újonnan kialakított, szintén eszkaja néven emlegetett utópisztikus nyelv írásos megisméltelése. Az eszkaja nyelvet és írásrendszert, amelyet állítólag az ősök, Pinay pápa hozott létre, mintegy 550 ember használja korlátozott célokra Délkelet-Bohol hegyvidéki régiójában. Az eszkaja a mássalhangzó jegyek kis csoportjában egy eredendő magánhangzót használ, amely stratégia a Fülöp-szigeteken máshol található, veszélyeztetett – imént látott – bajbajin rendszerekre emlékeztet. Nagyrészt azonban a mintegy 1000 szótagjelet fel lehet bontani a helyi írástudók által inahan (anya) néven emlegetett CV kezdőbetűkre és a mássalhangzó-gyűjteményt jelölő mellékjeles sinyas (gesztus) karakterekre. Bár az inahan grafikus formája alapján a kezdőbetű gyakran megjósolható, a mellékjelezés nem következetes, ami azt jelenti, hogy minden egyes szótagjelet önállóan kell elsajátítani.

²¹⁷ Piers Kelly: Eskayan Language, writing systems. The International Workshop on Endangered Scripts of Island Southeast Asia. February 3. 2014. *Brave new words. Graphic codes, linguistic creativity and rare manuscripts.* <https://bravenewwords.info/2014/02/03/the-eskayan-alphasyllabary-of-the-philippines-history-and-description-of-a-utopian-writing-system/>.

13. ábra. Eszkaja ábécé. Kettős alfabetikus és szótag értékkel rendelkező eszkaja betűk.²¹⁸

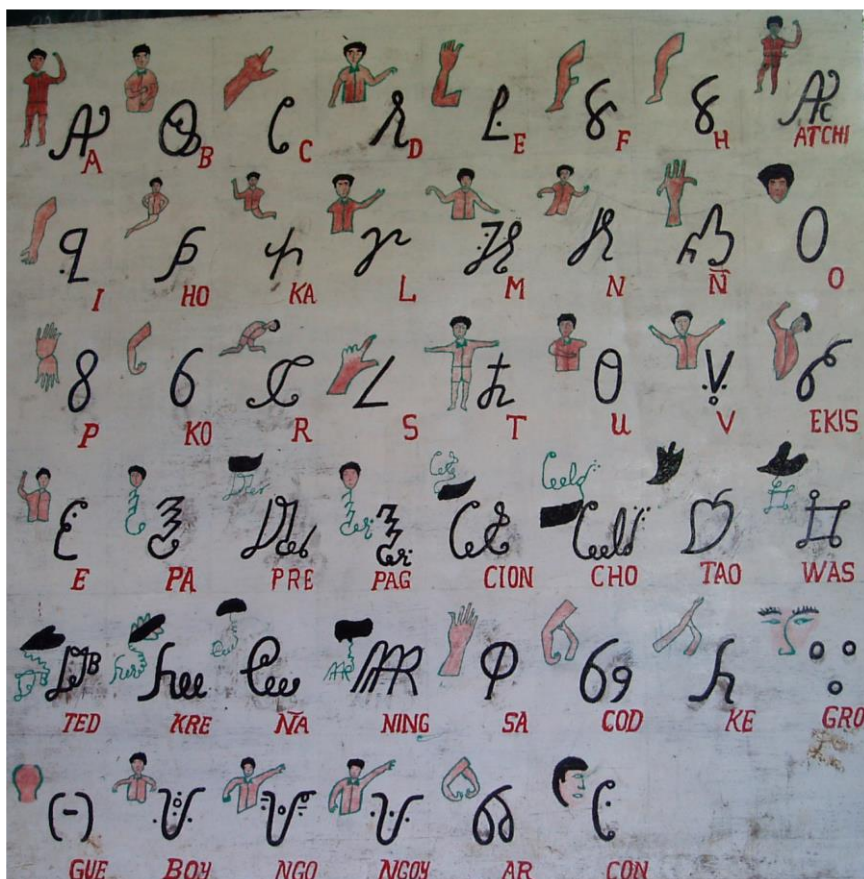
Kelly szerint az eszkaja írásrendszer viszonylag rendszertelen jellege és az ismert eszkaja írásjegyek többségének ismétlődése megmagyarázható az 1920-as években való megjelenését kísérő körülményekkel és ideológiákkal. Az eszkaja nyelvet kezdettől fogva a gyarmatellenes mozgalom tagjai támogatták, akik elutasították Bohol 1901-es amerikai megszállását, és egy alternatív őslakos kulturális rend felértékelésére törekedett. Az eszkaja írásrendszert valószínű, hogy először a vizsajan és a spanyol szövegek rejtjeles átírására fejlesztették ki. Később a szótagrendet kibővítették, hogy befogadja és megelőzze a kialakulóban lévő eszkaja nyelv egzotikus szótagformáit, miközben előrevetítette egy helyi jóslat beteljesülését is, miszerint az eszkaja nyelvet egy nap a világ összes nyelvének írására fogják használni. Ez a saját és az egyetemes közötti dinamika jelenik meg a hagyományos eszkaja irodalomban, ahol az írott nyelv metaforikusan olyan, mint az őslakosok másságát és függetlenségét alátámasztó nemzeti zászló, és mint az emberi testből származó szerves igazság kifejeződése.

Ami a kulturális azonosság és a politikai ellenállás megteremtését illeti, az a Fülöp-szigetek katolikus misszionáriusai és a 16. századi spanyol gyarmati hatalommal szemben történt. Majd 1898 után az amerikaiakkal szemben, végül a második világháborúban a japán megszállással szemben. A spanyol misszionáriusok megszállottan templomokat építettek, és fanatizmusuk hatalmas áldozatot követelt a lakosságtól. A redución (a népesség mesterséges városokba zárása) gyarmati gyakorlata, a kényszerű áttérések, a szentségek önkényes visszatartása és a templomok építése mint adóztatási forma (amelyet a szájhagyományban a rabszolgamunka egy formájaként emlegetnek) rendszeresen a végsőig kizsigerelte a lakosságot. Az 1621-es tamblot felkelésben kereszténység elleni sámánista visszahatásként a lázadók megszentelték a szent képeket. A híresebb és hosszabb ideig tartó Dagohoy-lázadást (1744-1829) az váltotta ki, hogy egy spanyol pap megtagadta valakitől a keresztény temetést – bár valószínűleg a valódi kiváltó ok a lakosság széleskörű súlyos sérelme volt. E spanyol befolyástól mentes 85 év alatt a dagohoji felkelők saját kápolnákat építettek, a kereszténységet újraértelmezték a maguk módján, felelevenítve a spanyol hódítás előtti temetkezési szokásokat, animista rítusokat és társadalomszervezési rendszereket.

Bohol mindig is az ellenállás területe volt – írja Kelly. A szigeten található eszkaja írásról a használói úgy vélik, hogy a hős Pinay ősök, „pápájuk” hozta létre, és később, az 1920-as években Mariano Datahan (1875-1949) veterán lázadó „feltárta”, aki felfedezett egy barlangban őrzött, faragott fatáblákból álló nyelvi archívumot. Messianisztikus céljai ekkorra kiteljesedtek, és a sziget délkeleti részén nagyszámú követőre talált. Miután kegyetlen összecsapásokat és egymást követő megszállásokat szenvedtek el, Datahan hívei ezen írásukat az idegen befolyástól mentes, romlatlan, a hódítók érkezése előtti műveltség jeleként értékelték.

²¹⁸ Ugyanott.

Mariano Datahan, a Fülöp-szigeteki eszkaja közösség karizmatikus vezetőjének törekvései Bohol szigetén egy radikális utópisztikus közösség létrehozására vezettek. Ezt Kelly szóbeli és írott forrásokból tárta fel. Gyermekkorában Datahan ministránsként szolgált a misszionárius nyelvész, Felix Guillen atya mellett, később pedig résztvett a Fülöp-szigeteki–amerikai háborúban (1899-1902). Miután pedig csatlakozott az Iglesia Filipina Independiente (Fülöp-szigeteki Független Egyház) hitközösséghez, radikális spirituális célkitűzést dolgozott ki és a sziget egész területéről vonzotta követőit. Harcias mozgalma sok hasonlóságot mutat a szomszédos szigeteken működött *pulahan* és *colorum* néven ismert szektaszervezetekkel. Majd békét kötött az amerikai rezsimmel és egyedülálló kulturális és irodalmi program kidolgozásába kezdett, amely Bohol japán megszállása előtti években (1942-1945) teljesedett ki.²¹⁹

14. ábra. Az Abidiha egy fatáblán megjelenítve a Taytay-beli eszkaja iskolában.²²⁰

Az alföldi városközpontoktól elszigetelten a hegyekben élő eszkaja népet Taytay faluban tehát mezőgazdasági tanácsadók „fedezték fel”, és írásukat oly bizarnak ítélték, hogy számos újságíró és amatőr antropológus feltételezte, hogy a közösség egy érintetlen őslakos kisebbség.

²¹⁹ Kelly 2022, Chapter 8.

<https://academic.oup.com/book/41912/chapter-abstract/354796660?redirectedFrom=fulltext>

²²⁰ https://www.researchgate.net/figure/An-Abidiha-displayed-on-a-wooden-board-at-the-Eskaya-school-in-Taytay_fig2_290329723

Kelly vizsgálta az eszkaja nyelv nyelvtanát, szótanát, írásrendszerét és irodalmát, hogy nyomon követhesse a nyelv történetét. Nyelvészeti bizonyítékokra, levéltári anyagokra és szóbeli hagyományokra támaszkodva feltárta az eszkaja nyelvi kultúra eredetét és fejlődését a Boholon ismétlődő gyarmatellenes felkelések összefüggésében. Bár ez az írás szerinte a Fülöp-szigetek déli részén széles körben használt viszajan (szebuano) nyelv ábrázolására szolgál, kiváltságos szerepe egy gyártott utópisztikus nyelv írásos lemásolása, amelyet *eskayan* vagy *bisayan declarado* néven emlegetnek. Az eszkajan nyelvet és annak írását, ami Pinay pápa nevű ősük talált fel, mintegy 550 ember használja korlátozott célokra Bohol szigetének délkeleti részén. Az írásrendszerben található 1065 darabszámú alfabetikus készletből 24 az elsődleges karakter, választható szótagértékekkel.

Az eszkaja írás, írásrendszer abban a tekintetben egyedülálló a világ írásai között, hogy mennyire ötvözi a hangok és a nyelvi ábrázolás különböző módjait. Az eszkaja rendszer egyszerre alfabetikus (betűrendű), alfa-szillabikus (betű- és szótagszerű) és szigorúan szótagoló jellegzetességekkel rendelkezik. S ehhez következtelen mássalhangzó-diakritikai (mellékjeles, hangértéket módosító) rendszerrel bír. Több mint ötvenszázalékos redundanciája a rögzített szótagjelek között, beleértve a 37 karaktert hangsorozati lehetetlenségek ábrázolására (14. ábra). E redundancia az írás szóalaktanában visszaköszön, ahol a rajzi eltérések túlságosan meghatározók, és nincs egyértelmű irány a vonások és hurkok egységes eligazítására. Helyesírási változatosság abban is mutatkozik, hogy egyes írnokok hogyan tagolják a szavakat szótagokra, mássalhangzókra és magánhangzókra: egy szónak több elfogadható szótagja is lehet az írásmódok között.

Az eszkaja ábécé betűi olyan írógépszerűek, mintha a spanyol vagy a visayan spanyol helyesírásának közvetlen átírására tervezték volna őket. Bár nem egyértelműen, de a rendszer bizonyos fokú logográfiát (logotípiát: rövid szavak, szótagok egybeöntése a nyomdászatban) mutat. És talán még piktográfiát (képírást) és ideográfiát (fogalomírást) is az Abidiha, vagyis az elsődleges „ábécé”. Kevesebb nem egyértelműen fogalomírási, a számjegykészlet decimális, s még más célokra is használható, de úgy tűnik, hogy a számrendszerben szándékosan zavaros vagy félrevezető számjegyeket tartalmaz egy olyan írnok szemszögéből, aki előzetesen hindu-arab betűkkel tudott írni. Ez a zavaró tényező, amely más jelek közötti látszólagos ellentmondásban mutatkozik bizonyos számformák, azok jelentése és hangji megvalósításai között, sugallja az írásrendszer más szempontjai szándékos elhomályosításának lehetőségét. Az egyik ilyen terület a mássalhangzók álmellékjeles rendszere: egyszeri grafikus elemek, amelyek csak a megkülönböztetés funkcióját töltik be, kombinatorikai érték nélkül. Ami az írásra a latin ábécé hatásait mutatja, míg az írásrendszer a spanyol ábécé elemeit, és a benne rejlő magánhangzókat tartalmazza. Ezek a Fülöp-szigeteki és indonéziai őslakosok írásmódjára emlékeztetnek, még akkor is, ha az eszkaja magánhangzók alapértelmezett megvalósításukban nagyobb változatosságot mutatnak.

Összefoglalóan elmondható, hogy az eszkaja a legkevésbé rendszerezett írás, amelyet valamikor feljegyeztek és ma is rendszeresen használnak. A rendszerezettség hiánya nem a helyesírás viszonylagosságáról szól, azaz az egyes írásjegyek hangoknak való megfeleléséről, sokkal inkább a nyelvváltozatok rendkívül sokrétűségéről. Ez írásrendszer szétválaszthatatlan legkisebb elemei (grafémái) lehetnek betűk, szótagok, fogalmak, azok kifejezett feleslegével az ábrázolás szempontjából. Más szóval, az eszkaja megsérti azt a követelményt, hogy a nyelve számára hatékony hangrendszerrel bírjon, alaktana az írott formához igazodjon.

A mi magyar szempontunkból ezek az eszkaja írással kapcsolatos jellegzetes rendszeres rendszertelenségek mintha a rovásírásunk betűösszevonásaira, jel összerovásra vagy ligatúrára hasonlítanának. S ha az emlékezet oly régiségből a betűket nem is őrizte meg, az összevonás képességének, gyakorlatának emlékezete tovább élhetett.

Ugyancsak felmerül az eszkaja és bajbajin nyelvvel kapcsolatban a gyökjelleg szerepe is. De nemcsak ezért lenne igazán érdemes közelebbről, leginkább a helyszínen megvizsgálni ezeket a nyelveket, hanem az ősiségük és máshonnét érkezésük fennmaradt emlékezete miatt. Mert ez most még inkább nyilvánvaló lett, és tehát nem Kovács János által sugallt mui eredetet illetően. Az ősiség inkább az ázsiai szárazföldön elterjedt kőkori műveltség folytatását jelentheti, és ennyiben az egyetemes emberi őstörténet jelentős érdekessége. S amellet, hogy további vizsgálattal fény derülhet eme nyelvi mélység tulajdonságaira, mellékesen a magyar nyelv igen régi mivoltáról is tájékozódhatunk, ha ilyen távoli és régi kapcsolata bebizonyosodik.